

T.C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI
HALK EDEBİYATI BİLİM DALI

SABAHATTİN ENGİN'İN OYUNLARINDAKİ
HALK BİLİMİ UNSURLARI ÜZERİNE
BİR İNCELEME

YÜKSEK LİSANS TEZİ

DANIŞMAN
Prof. Dr. Saim SAKAOĞLU

Hazırlayan
Halide Hilâl ALTUNEL

KONYA - 2007

İÇİNDEKİLER

Ön Söz

Kısaltmalar

Giriş

I.Sabahattin Engin'in Hayatı	I
II.Sabahattin Engin'in Eserleri	III

BİRİNCİ BÖLÜM

Sabahattin Engin'in Oyunlarındaki Kalıplaşmış Sözler

1 – Atasözleri	1
2 – Deyimler	6
3 – Ölçülü Sözler	13
4 – Dualar	17
5 – Beddualar (İlenmeler, İlençler, kargış)	21
6 – Yeminler	23
7 – Küfürler, Argo Sözler	25
8 – Tekerlemeler	32

İKİNCİ BÖLÜM

Sabahattin Engin'in Oyunlarında Geleneksel Şiir

1 – Türküler	34
2 – Maniler	37
3 – Ninniler	40

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

Sabahattin Engin'in Oyunlarında Âşık Edebiyatı

1 – Oyunların Âşık Kadrosu	43
2 - Şiirler	46

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

Sabahattin Engin'in Oyunlarında Dini – Tasavvufi Türk Halk Edebiyatı

1 – Oyunların Âşık Kadrosu	62
2 - Şiirler	64

BEŞİNCİ BÖLÜM

Sabahattin Engin'in Oyunlarında Geçiş Dönemleri

1 – Doğum	74
2 – Evlenme	77
3 – Ölüm	83

ALTINCI BÖLÜM

Sabahattin Engin'in Oyunlarında Yer Alan İnanışlar

1 – Nazar – Nazarlık	89
2 – Cansız Varlıklarla İlgili İnanışlar	93
3 – Canlı Varlıklarla İlgili İnanışlar	94
BİBLİYOGRAFYA	101

ÖN SÖZ

Türk halk edebiyatı sahasında çalışanların araştırma konusunun kaynağını halk meydana getirir. Halkın yaşantısı, örf ve âdetleri, ortaya koydukları kültür mirasları yüzyıllardır araştırmacıların dikkatini çekmiştir. Nesilden nesile aktarılan kültürümüzle kimi zaman bir tiyatro eserinde kimi zaman yanık bir türkünün ezgilerinde karşılaşmışızdır.

Çalışmamızda Sabahattin Engin'in kaleme almış olduğu tiyatro oyunlarından faydalandık. Bir kısmı oynanmak, bir kısmı okunmak amacıyla yazılmış olan bu eserlerin içinde gerek halk edebiyatı ürünlerine gerekse folklorik unsurlara bolca yer verilmiştir. Kendinden söz eden kaynakların bazılarında, "Türk toplumunun çeşitli meselelerini millî zeminde işlemiştir." şeklinde yorumlar yapılmıştır.

Bu kitaplar ışığında hazırlanan çalışmamız "Ön Söz" "Giriş" ve "Bibliyografya" dışında altı bölümden meydana gelmektedir.

GİRİŞ kısmında çeşitli kaynaklardan yararlanarak Sabahattin Engin'in hayatını, oyun yazarlığını ve eserlerini ele aldık.

BİRİNCİ BÖLÜMDE, oyunlarda geçen kalıplaşmış ifadeleri (atasözü, deyim, ölçülü söz, dua, beddua, küfür ve tekerlemeler) inceledik. Konuyu tamamlama düşüncesiyle bu türler hakkında da bilgi verdik.

İKİNCİ BÖLÜMDE “Sabahattin Engin’in Oyunlarında Geleneksel Şiir” başlığı altında işledik. Türküleri, mânileri ve ninnileri bu bölüme dâhil ettik.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜMÜ “Sabahattin Engin’ in Oyunlarında Âşık Edebiyatı” adıyla, iki alt başlık halinde inceledik. Birinci bölümde oyunların âşık kadrosunu ele alırken ikinci bölümde bu âşıkların şiirlerine yer vermeyi uygun gördük.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜMDE oyunlardaki “Dini – Tasavvufi Türk Halk Edebiyatı” nı inceledik. Oyunların âşık kadrolarından sonra, tespit ettiğimiz şiirleri alfabetik sıra içerisinde verdik.

BEŞİNCİ BÖLÜM, folklorik unsurların ele alındığı bir bölümdür. Ve “Sabahattin Engin’in Oyunlarında Geçiş Dönemleri” adını almaktadır. Doğum, evlenme ve ölüm bu bölümde ele alınmıştır.

ALTINCI BÖLÜMDE oyunlarda yer alan inanışlara yer verdik. Halkın kültüründe önemli bir yer tutan nazarı, canlı – cansız varlıklarla ilgili inanışları bu bölümde vermeyi uygun gördük.

Çalışmamız “BİBLİYOGRAFYA” ile tamamlanmaktadır. Bibliyografya yazarların soyadlarına göre alfabetik olarak düzenlenmiştir.

Bu çalışmamızda danışmanlığımı üstlenen, üniversite öğrenciliğimden bu yana her türlü bilgi, yardım ve desteklerini hiçbir zaman bizden esirgemeyen değerli hocam

Prof. Dr. Saim Sakaoglu' na en derin saygı ve Őukranlarımı sunmayı kendime zevkli bir vazife saymaktayım.

Bunun yanında her zaman olduğu gibi bu konuda da desteklerini s¼rekli arkamda hissettiğim, tez aŐamasında maddi, manevî olarak her zaman yanımda olan babam Yard. Doç. Dr. İbrahim Altunel 'e teŐekk¼r¼ zevkli bir g¼rev olarak kabul ediyorum.

25.05.2007 – ANTALYA

Halide Hilâl ALTUNEL

KISALTMALAR

Suçlu	Suç.
İpsizler	İp.
Bunalım	Bun.
Kendi Dünyamız	Ken. Dün.
Tedirginler	Tedir.
Malazgirt	Malaz.
Kocadağlar Ağası	Koc. Dağ.
Yunus Emre	Yunus
Köroğlu	Kör.
Sayın Soyтары	Say. Soy.
Avunmak Kaygısı	Av. Kay.
Karaca Oğlan ve Her şeyden Üstün	Kar Ve Her.
Nazar Boncuğu Yada Orta Kattakiler	Naz . Bon
Efsane Öğretmen	Efsane
Sepetçioğlu Osman Efe.....	Sep. Os. Efe
İki Ahbap Çavuşlar	İki Ahbap.
Yaşatılmaması Gereken Adam.....	Yaş.Ger.Ad.
Bilimin Sönmeyen Işığı.....	Bil. Sön. Iş.
Büyük Dönemeç.....	Büy. Dön.
Köksüzler.....	Kök.
CiltC.
Sayfas.

Adı Geçen Eserage.

Çalışmamızda Sabahattin Engin'in Basılı olan ve basılı olmayan eserleri yazılış tarihleri gz önünde bulundurularak incelenmemiştir.

GİRİŞ

I.Sabahattin Engin'in Hayatı

1919 yılında İstanbul Fatih'de doğan yazarın babası Hilmi Bey,Kastamonu ili Araç ilçesinin Çukurpelit köyünden Karahasan sülalesine mensuptur. Sabahattin Engin, on çocukla ailenin altıncı çocuğu olarak dünyaya gelmiştir. Kaynaklar her ne kadar yazarın 1919 da doğduğunu belirtse de yazar asıl tarihinin 9 Mart 1920 olduğunu belirtmektedir. Bu bilgileri yazarımızla ilgili olarak ilk yüksek lisans tezini hazırlayan bilim uzmanı Kader Kayan'ın çalışmasında bulmamız mümkündür.

Engin, ilk öğrenimini babasının görevi gereği buldukları Yalvaç (Isparta), Konya, Kastamonu ve İstanbul Aksaray da, orta okulu Diyarbakır'da (1931- 1934) okumuş, lise öğrenimini ise Ankara, Siirt ve İstanbul'da sürdürmüş, Kabataş Lisesinden sonra kaydolduğu Haydar Paşa Lisesinden diplomasını almıştır.

Yüksek öğrenimine İstanbul Askeri Tıbbiye'de başlayan, "Doktorluk Yapacağını" anladığı için beşinci olarak Kahramanmaraş ve Konya' da 6 yıl (1942 – 1948) asteğmen olarak görev yapmıştır.

Askerlik dönüşü Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesinin Felsefe bölümüne kayıt olan yazarımız 26 Mart 1953'te diplomasını alır. Bu arada onu iki ayrı eğitim ve öğretim içinde görürüz. Bitirdiği okulun tiyatro bölümünün ilk iki yılına

devam ederek “tiyatro yazarlığı sertifikası” alır. (1953 – 1954) Sabahattin Engin ayrıca İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesinde okumuştur.

Engin, Çalışma Bakanlığı’nda iken müfettiş olarak Erzincan’da görevlendirilir. Orada Coğrafya öğretmeni Mesude Çağatay Hanım’la tanışır. 8 Ekim 1956’da İstanbul’da evlenirler.

Sabahattin Engin çalışma hayatına askerlik dönüşü 1948’de Bayındırlık Bakanlığında şube müdür yardımcısı olarak atanan Engin, fakülteyi bitirdikten sonra 1953’te Çalışma Bakanlığında müfettiş (1958), Ziraat Kurumunda kütüphane uzmanı (1962) olarak görevine devam eder, Ziraat bakanlığı müşavirliği görevindeyken (1968 – 1972) emekli olur. Yazarımızın bir başka yönü de, tamamı Ankara’da olan bu görevleri sırasında Cumhuriyet Lisesi, Atatürk Lisesi, Yenişehir Koleji gibi okullarda felsefe ve edebiyat öğretmenliklerinde bulunmasıdır.

Engin, yazı hayatına 1940’lı yıllarda başlar. 1943’te Kahramanmaraş Postası’nda ilk yazılarını yayımlar. Daha sonra, Varlık Dergisi’nde takma adlarla deneme ve eleştiri yazıları yer alır. Engin’in seçilmiş hikâyeleri yayınlanmıştır. Yazarımız, bu yayınlarının önemli bir bölümünü takma adlarla yazmıştır. Daha sonraki yıllarda; Türk Dili, Hisar, Ankara Sanat, Çınaraltı, Çağrı, Milli Kültür, vb. dergilerde pek çok makale eleştiri, fıkra, deneme, vb. türlerde yazılar kaleme almış, hikâyeciliğini sürdürmüştür. Ayrıca Ankara’da yayınlanan Hürses gazetesinde de yazılar yazmıştır.

II. Sabahattin Engin'in Eserleri

Sabahattin Engin'in oyun yazarlığı ve eserleri Engin ile ilgili kaynaklar, onun oyun yazarlığına 1952 yılında başladığını kaydeder. 1946'da Kahramanmaraş'ta askerlik görevini yaparken arkadaşı Saim Emirmahmutoğlu ile birlikte bir eser yazar. İlk eseri Suçlu' yu yazmaya 1948 yılında başlar. 50' ye yakın eser kaleme almasına rağmen tiyatromuzun bazı kaynak eserlerinde ona yer verilmediği görülmektedir.

Eserleri İstanbul Şehir Tiyatroları ile Devlet Tiyatrolarında sahneye konulmuştur. Oyunları 20'ye yakın Anadolu ilimizde de sahnelenmiştir. Bu arada Engin'in oyunları Ankara Aydınlık Evler Lisesi, Ankara Özel Yenışehir Koleji, Yıldız Teknik Üniversitesi tiyatro bölümü gibi kurumlarda da sahnelenmiştir. Oyunlarından bazıları ise TRT'nin İstanbul ve Ankara radyolarında seslendirilmiştir.

Sabahattin Engin 50 yıldan beri oyun yazmaktadır. Ortaya koyduğu eserler bilinen sebepler yüzünden gereken ilgiyi görmemiştir. Kendisi, doğru bildiği yolda yürümüş ve ödün vermeden yeni eserler vermeyi sürdürmüştür. Sanatını, herhangi bir düşüncenin emrine vermemiştir. Oyunlarında, siyasal konulara yer vermediği görülür.

Sabahattin Engin'in eserlerini, belirli başlıklar altında vermeyi uygun gördük.

A. Oyunları

a. Basılı olanlar

- 1- Suçlu, İstanbul, 1965, MEB Yay.
- 2- İpsizler, İstanbul 1970, Hisar Yayınları
- 3- Bunalım, İstanbul 1970, Hisar Yayınları
- 4- Kendi Dünyamız, İstanbul 1970 , Hisar Yayınları
- 5- Tedirginler, İstanbul 1970, Kültür Bak. Yayınları
- 6- Büyük Dönemeç, İstanbul 1971, Hisar Yayınları
- 7- Malazgirt, Ankara 1971, Ankara 1995, MEB yayınları
- 8- Malazgirt_Tanınmayan yiğitler, İstanbul 1973, Yağmur yay.
- 9- Yunus Emre, Ankara 1989 , Can Yayınları
- 10-Kocadağlar Ağası, Ankara 1991, MEB yayınları
- 11-Köroğlu, Ankara 1996, MEB yayınları
- 12-Halkın Sevgisi ve Yunus Emre, İstanbul 1990, Can yayınları
- 13-Hacı Bektaş-ı Veli, İstanbul 1996, Can yayınları
- 14-Sayın Soyтары, İstanbul 1997, Can yayınları
- 15-Karaca Oğlan ve Her Şeyden Üstün, Ankara 1999, Tek Işık Yay
- 16-Çaresizliğin Avuntusu, Ankara 1999, Tek Işık Yayıncılık
- 17-Avunmak Kaygısı, Ankara 1999, Tekışık Yay.
- 18-Nazar Boncuğu Ya da Orta Kattakiler, Ankara 1999, Tekışık Yay.
- 19-Efsane Öğretmen, Ankara 1999, Tekışık Yay.
- 20-Bir Ağıt, İstanbul 2000, MEB Yay.
- 21-Sepetçioğlu Osman Efe, Ankara 2001, Kasçetvak Yayını (Nail Tan'la Birlikte)
- 22-Halkın Sevgisi, Ankara 1996, Kültür Bakanlığı Yayınları

23-Bilimin Sönmeyen Işığı Saim Sakaoğlu, Konya 2006, Kömen Yay.

b. Basılı Olmayanlar

- 1- Yaşatılmaması Gereken Adam
- 2- İki Ahbap Çavuşlar
- 3- Akkoş Ağa
- 4- Asalaklar
- 5- Bitmeyen Dava
- 6- Alt Kattakiler (Geçinmek Kaygısı)
- 7- Cemile, Aşğılık Duygusu
- 8- Ufkun Ötesindeki Ülke
- 9- İki Adam
- 10-Üç Dünya
- 11-Bir Karadeniz Türküsü
- 12-Tutsaklar
- 13-Köksüzler
- 14-Döküntüler (Bir ağıt adıyla basıldı)
- 15-Rüya

B. Kaybolan Eserleri

- 1- Hayatlar
- 2- Çatışmalar
- 3- Seninle birlikte
- 4- Müfettiş

- 5- Sanık
- 6- Tomruk Ağa 1999
- 7- Kısa Günün Kârı
- 8- Geçen Günler
- 9- Vatan Haini
- 10-Gerçek Hayatın Pınarı
- 11-Kutsal Hayatlar

C. Diğer Eserleri

a. Basılı olan

- 1- Edebiyat ve Sanat Üzerine, Ankara 2001, Kültür Bakanlığı Yayınları

b. Basılı olmayanlar

- 1- Mesudem' e Mektuplar
- 2- Eskimiş Hikâyeler
- 3- Uzak Günler (Babasının Hayatı)

Sabahattin Engin, Malazgirt adlı oyunu ile Konya Turizm Derneği'nce 1971 yılında düzenlenen, "Malazgirt Zaferi'nin 900. Yıldönümü oyun yarışmasında birinciliğe layık görülmüştür. *Her Şeyden Üstün* adlı oyunu ile de Tercüman gazetesinin düzenlediği oyun yarışmasında ilk altı eser arasına girerek ödül kazanmıştır. *Döküntüler* adlı eseri de aynı yarışmada ilk altıya girerek ödüle layık bulunmuştur.¹

¹ Sabahattin Engin, *Bilimin Sönmeyen Işığı*, Konya 2006, s.75-90

BİRİNCİ BÖLÜM

Sabahattin Engin'in Oyunlarındaki Kalıplaşmış Sözler

1. ATASÖZLERİ

Eski Türkçe'de Göktürk Abidelerinde, Dîvânü Lûgati't Türk, Uygurlardan kalma eserlerde, XI. asırda Karahanlılar devrinde Doğu Türk ilinde “söz, haber, mesaj, nutuk, şöhret, şey” mânâlarına gelen ve” sa_” fiilinden türemiş. ”Sab_sav” kelimesi XI. asırda “sav” klasik İslami Türk edebiyatının en değerli eserlerinden biri olan Kutadgu Bilig'de Yusuf Has Hacib “mesel” tabirini kullanır. Kelimenin “ mesel, durub-i emsal, darb-ı mesel” şekillerini XX. asır başlarına kadar yazılmış muhtelif türlerdeki edebî ve fikrî eserlerde görmek mümkündür.

“Allah Allah dimeyince işler onmaz, kadir Tanrı virmeyince er bayımaz.” Şeklinde Dede Korkut Kitabı'nda da yer alan, atalarımızın söylemiş olduğu, nesilden nesile aktararak günümüze kadar gelen tanrı ve peygamber sözleri gibi ruha işler bir etkisi olan ve kendi anlamı dışında mecazî bir anlam taşıyan kalıplaşmış sözlerdir.

Belli bir dil, kültür, mantık, tecrübe, zevk ve muhakeme seviyesinde meydana gelen bu edebiyat ürünlerinin ilk örnekleri genellikle manzumdur.

Bu alanda ilk çalışmayı Tanzimat dönemi şair ve yazarlarından İbrahim Şinasi Efendi yapmıştır. Yaptığı çalışmaya da Durub-ı Emsal-i Osmaniye (Osmanlı ata sözleri) adını vermiştir.

Atasözleri, atalarımızla bizim pek çok ortak yönümüzü gösteren kültür mirasıdır. Binlerce yıl öncesinde komşuluk, iyilik, tarım, ticaret, evlilik, aile gibi pek çok konuda söylenmiş atasözleri bugün de sıklıkla kullanılmaktadır.

Bu durum bizim atalarımızdan farklı düşünmediğimizi onların devamı olduğumuzu göstermektedir.¹

Acele işe Şeytan karışır. (Av.Kay, 32)

Aç tavuk kendini buğday ambarında sanarmış. (Kör., 74)

Açtırma kutuyu, söyletme kötüyü derler ama faydasız. (Bun., 102)

Al takke ver külah derken zengin olmuş. (Yaş.Ger.Ad., 20)

Altının kıymetini sarraf, adamın kıymetini arif insan bilir. (Sep.Os.Efe, 14)

Alışmış kudurmuştan beterdir. (İps., 74)

Allah uçamayan kuşuna alçacık dal verir. (Av. Kay., 7)

Ama o, nato kafa, nato mermer. (İki Ahb. Çav., 35)

Aman kızım çayı görmeden paçayı sıvama. (Kar. Ve Her., 8)

Arsıza söz, kokmuşta tuz kâr eylemez. (Sep.Os.Efe., 25)

At binenin kılıç kuşatanın. (Kör., 5)

Ateş olmayan yerden duman çıkmaz. (Kör., 65)

Ateş olmayan yerden duman tütmez. (Naz.Bon., 78)

Ateş olsa cürmü kadar yer yakar. (Bun., 54)

Atın ahmağı rahvan, insanın ahmağı pehlivan olur. (Sep.Os. Efe, 15)

¹ Şükrü Elçin, Halk Edebiyatına Giriş, Ankara 1981, s. 54

Az veren candan, çok veren maldan. (Bun., 54)

Ayıkla pirincin taşını. (Yas.Ger.Ad., 24)

Bal tutan parmağını yalar. (Dön., 68)

Ben, olmayacak duaya âmin demem. (Tedir, 39)

Bekletme beni, ölmüş eşek kurttan korkmaz. (Çar.Av., 35)

Bir sürçen atın başı kesilmez. (Sep.Os.Efe., 66)

Bir deli bir taşı kuyuya düşürmüş, bin akıllı çıkaramamış. (Av.Kay., 14)

Büyük lokma yut, büyük konuşma demişler. (Kör., 17)

Cami yıkılmış ama mihrap yerinde. (Dön., 22)

Çalışan demir ışıldar. (Kör., 8)

Çiçek dalındayken güzeldir. (Hacı, 24)

Dağlar ne denli yüksek olursa olsun, yollar onun üstünden geçer. (Yunus, 37)

Davul bile dengi dengine çalmaz mı? (Sep.Os.Efe, 39)

Denize düşen yılanı sarılır. (Kök., 43)

Denize düşen yılanı sarılır derler. (Sep.Os.Efe, 51)

Deveyi sağlam kazığa bağladıktan sonra, Tanrı'ya emanet edebiliriz. (İp., 78)

Dilin kemiği yoktur. (Kar ve Her., 36)

Eşek sudan gelinceye kadar döveceğim onu. (Hacı, 21)

Fadik'in güvendiği dağlara kar yağdı. (Koc.Dağ.Ağ., 21)

Güleryüz, tatlı dil, yılanı deliğinden çıkarır. (Tedir, 53)

Gülü seven dikenine katlanır. (Sep.Os.Efe, 36)

Gönülden gönüle yol vardır. (Sep.Os.Efe., 35)

Gün doğmadan neler doğar. (Kör., 73)

Gün doğmadan neler doğar. (Efsane, 40)

Gören göz kılavuz istemez. (Tedir, 62)

Güvendiğimiz dağlara kar yağdı. (Yaş.Ger.Ad., 18)

Hesap bilmeyen kasabın elinden ne satır kalır, ne masat. (Koc.Dağ.Ağ., 54)

İki canbaz bir ipte oynamaz ama neyse!... (Tedir., 53)

İnsan neyim dememeli, ne olacağım diye düşünmeli. (Malaz., 158)

İş bilenin kılıç kuşananındır. (İki Ahb.Çav., 35)

İyilik söyle işine, iyilik gelsin başına buyurmuş. (Av.Kay., 27)

Kalp kalbe karşıdır derler. (Naz.Bon., 28)

Kaş yapayım derken göz çıkarmış olmayınız. (Yas.Ger.Ad., 33)

Kır atın ya huyundan ya suyundan derler. (Av.Kay., 12)

Küçük dağları ben yarattım der gibi bir hâl içindedir. (Kök., 13)

Lafla peynir gemisi yürümez. (Hak.Sev., 73)

Leyleğin ömrü lak lakla geçer. (Say.Soy., 20)

Merhametten maraz doğar. (Bir Ağıt, 73)

Meyveli ağacı taşlarlar. (Sep.Os.Efe, 42)

Okuyandan çok gezen bilir. (Tedir., 53)

Onlara karşı boynumuz kıldan ince, kılıçtan keskindir. (Efsane, 61)

Ölmüş eşek kurttan korkmaz. (Yunus, 29)

Öz ağlamayınca, göz ağlamaz derler. (Sep.Os.Efe, 50)

Parayı veren düdüğü çalar. (Kör., 28)

Salyangoz kabuğundan çıkmış, kabuğunu beğenmemiş. (Naz.Bon., 30)

Senin anlayacağın eski çamlar bardak oldu. (Koc.Ağ., 73)

Su testisi su yolunda kırılır. (Bir Ağıt, 41)

Söz büyüğün, su küçüğün buyurmuşlar. (Dön., 75)

Sütten Ağzı yanan yoğurdu üfleyerek yer. (Say.Soy., 66)

Şehirde baklava getirmekle, aç ayı oynamaz. (Say.Soy., 63)

Tatlı söz dinletir, tatsız söz inletir. (Sep.Os.Efe, 61)

Tek duralım, uyur yılanı uyandırmayalım. (Yunus, 37)

Uyuz dostu olanın postu işe yaramaz. (Bir Ağıt, 14)

Uzaktan davulun sesi hoş gelir. (Say.Soy., 82)

Üzüm üzüme baka baka kararır. (İp., 76)

Yanaşmadan adam olmaz, kapı kulundan dost olmaz. (Koç.Ağ., 44)

Yolcu yolunda gerek. (Kar ve Her., 5)

Zararın neresinden dönülürse kârdır. (Efsane, 146)

Zenginin parası züğürdün çenesini yorarmış. (Naz.Bon., 24)

Yazarımız Sabahattin Engin'in oyunlarında zengin bir atasözü birikimi ile karşılaşmaktayız. Tespit edilen atasözleri arasında kalıplaşmış şekliyle uzaklaşan örnekler de görülmektedir. Örneğin; bizdeki “su küçüğün, söz büyüğün” atasözü eserde “söz büyüğün, suç küçüğün” şeklinde verilmiştir. “ İşleyen demir ışıldar.” atasözü eserlerde “ Çalışan demir ışıldar” şeklinde geçmektedir.

Alfabetik olarak verdiğimiz atasözlerinin bazılarının birden çok geçtiğini görmekteyiz. “Ateş olmayan yerden duman çıkmaz”, “Denize düşen yılanı sarılır.”, “Gün doğmadan neler doğar.”, “ Kalp kalbe karşıdır.” atasözleri ile incelediğimiz eserlerde ikişer kere karşılaşmaktayız.

2. DEYİMLER

Asıl anlamlarından uzaklaşarak yeni kavramlar meydana getiren kalıplaşmış sözlere deyim denir. Bu sözler duygu ve düşüncelerimizi başka bir deyişle, dikkati çekecek bir ifade ile anlatan isim, sıfat, zarf, basit fiil ve birleşik fiil görünüşlü gramer şekilleridir.

Deyimlerde kelimeler mecaz anlamlarında kullanılmaktadır. Kendi öz anlamından az çok ayrı bir fikri anlatmaya yarayan kelime topluluğudur. Deyimlerin anlamları, Bir bütün hâlinde anlatılmak suretiyle kişileşmiştir. Yani kelimeler anlam kaybetmiş ve başka bir anlama bürünmüştür.

Halk Kültürümüzün vazgeçilmez bir unsuru olan deyimlerle Sabahattin Engin'in eserlerinden sıkça karşılaşmaktayız. Eserlerinde tespit edebildiğimiz deyimleri alfabetik olarak aşağıda vereceğiz.

Açığa kürek çekiyorsun. (İp., 13)

Ağzında bakla ıslanmaz. (Bun., 96)

Ağzı süt kokanlara biz elimizi bile öptürmeyiz. (Kör., 17)

Allem eder, kalem eder, bu işi yoluna korum ben. (Kör., 17)

Altta kalmaktansa üste çıkmak iyidir. (Say.Soy., 23)

Allah yürü kulum dedi. (Tedir., 43)

Anne olduğum için gönlümü almasını isterdim. (Naz.Bon., 24)

Akrep sokmuş kedi gibi miyavlıyor. (Sep.Os.Efe., 38)

Aynı yastığa başımızı koyduk. (Bir Ağıt, 12)

Az konuşur ama öz konuşur. (Sep.Os.Efe, 9)

Bana maval okumayın. (Çar.Av., 18)

Bakmayan göz görmez. (Sep.Os.Efe, 10)

Bakın, bunlar kulağınıza küpe olsun. (Ken.Dün., 48)

Baktım kışın kışın gidiyoruz. (Say.Soy., 71)

Bardağı taşıyorsun. (Kök., 2)

Beni tongaya getirdiniz. (Çar.Av., 29)

Beni zıvanadan çıkarma. (Çar.Av., 61)

Ben namusuma yan baktırmam. (Çar.Av., 61)

Bende şafak altı. (Bun., 24)

Benim bir baltaya sap olmayan oğlum yanına aldı. (Naz.Bon., 60)

Beni iki gözümden eden adama yâr olmaz. (Kök., 4)

Benimde karnım saksafon çalmaya başladı. (Kör., 30)

Benim o taraklarda bezim yok. (Çar.Av., 39)

Bir bakıma çarşamba pazarına dönmüş. (Kök., 28)

Bir baltaya sap olmadın. (Kök., 4)

Bir çuval inciri berbat ettin.(Kör., 16)

Birden bire kendimi ele verdim. (Bil.Sön.Iş., 7)

Bir sürçen atın başı kesilmez. (Efsane, 28)

Bir çuval inciri berbat ettin. (Kör., 16)

Birden bire kendimi ele verdim. (Bil.Sön.Iş., 7)

Bir sürçen atın başı kesilmez. (Efsane, 28)

Bir çuval inciri berbat ediyorsun. (Bir Ağıt, 50)

Bir kere insan halkın diline düştü mü zor kurtulur. (Ken.Dün., 32)

Bir çuval inciri berbat ettiler. (Bun., 35)

Bir taşla iki kuş vurmuş olacaksın. (Büy.Dön., 57)

Bir çuval inciri berbat etmek.(İp., 92)

Bir bakıma dayak cennetten çıkmadır. (Sep.Os.Efe, 29)

Biz sana kurban oluruz.(Efsane, 23)

Biz burada ağız kokusu çekeriz. (Say.Soy., 83)

Bize yan yan bakan o baldırı çıplak olmasın seni ağlatan. (Çar.Av., 10)

Biteviye taşı gediğine koymadım mı? (Say.Soy., 106)

Boş söz çuval doldurmaz. (Sep.Os.Efe, 9)

Böylelerini başı boş bırakmamalı. (Çar.Av., 12)

Burnu kaf dağında, bir sözü ötekine uymuyor. (Tedir., 9)

Bugüne kadar süren başarıların dillere destan. (Malaz., 10)

Bu sözler yengenin kanına dokundu. (İp., 80)

Büyük başın derdi büyük olur. (İp., 10)

Canlı cenazeye dönmüşsün. (Kök., 5)

Canlı cenazeye dönmüşsün. (Av.Kay., 70)

Ciğerleri beş para etmez onların. (İp., 52)

Çatlak seslerin dibine kibrit suyu dökceğiz. (Say.Soy., 73)

Çıkar dilinin altındaki baklayı. (Tedir., 41)

Çok söyledim ona dilimde tüy bitti.(Av.Kay., 47)

Çok laf edilen yerde az iş görülür. (Say.Soy., 62)

Derdimize derman oldu. (Efsane, 61)

Düş kurmadan yaşamasını öğreneceksin. (Kör., 34)

Efendimizin dergahı, köylünün, kentlinin, kendi yağıyla kavrulanların yuvasıdır.

(Halk.Sev., 37)

Epey sıkıntı çektik. (Naz.Bon., 41)

Eşek sudan gelinceye kadar döveceksin. (Kocadağ., 40)

Et turnaktan ayrılmaz. (İp., 21)

Feleğin çemberinden az geçmedik. (Ken.Dün., 45)

Gerekeni yaparken, gönülleri ısıtmalı. (Hacı, 12)

Gönlünün hoş olmasını isterim. (İki Ahbap, 15)

Gönlü gani, kalbi temiz olanı Allah şadeder. (İki Ahbap, 5)

Gözlerini kırpmadan canlarını feda edebilirler. (Efsane, 57)

Gözünü seveyim onun. (İp., 83)

Har vurup harman savurmaya başladı. (Av.Koy., 27)

Havanda su döğme. (Kar.ve Her., 61)

Her yakadan ılgıt ılgıt bir şeyler esiyor. (Malaz., 33)

Herkes aklına geleni söyler. (Kar.ve Her., 35)

Hep olduğu gibi palavra sıkacak. (Say.Soy., 74)

Hep burnun doğrusuna gider. (Kar.ve Her., 13)

İmam, başına dert açar derler. (Bir Ağıt, 38)

İncir çekirdeğini doldurmayan şeyler bunlar. (Ken.Dün., 82)

İnsan paranın hakkını verebilmeli. (İki Ah.Çav., 21)

İnsanın nefesini keser. (Çar.Av., 47)

İnsanların ağzından laf almasını pek beceriyor. (Yas.Ger.Ad., 7)

İslâmın şartı beş. Altıncısı haddini bilmektir. (İki Ah.Çav., 8)

İt itin kıcına siymez anam. (Büy.Dön., 46)

Kafamı başıma sıçratma benim. (Kocadağ., 18)

Kalp kalbe karşıdır, derler. (Sep.Os.Efe, 41)

Karınca kararınca yol göstermek. (Efsane, 82)

Kanımız kaynadı. (Efsane, 30)

Karnım zil çalıyordu. (Çar.Av., 50)

Karısı neyderse etsin elini kaldırmıyordu. (Kocadağ., 5)

Kendini kendine adamak. (Efsane, 59)

Keremin arpa tarlası gibi yandın imanım. (Bir Ağıt, 79)

Kevser öyle yaş tahtaya basmaz. (İp., 50)

Kısa zamanda köküne darı suyu ekilecek. (Sep.Os.Efe, 50)

Kişi kazdığı kuyuya önce kendi düşer. (Halk ve Sev., 44)

Kişi gerektiğinde ümüğüne binebilmeli. (Say.Soy., 8)

Köprüden geçinceye kadar ayıya dayı derler. (Çar.Av., 28)

Kulak asma düzelmez. (Kocadağ., 72)

Kulağım çınlıyor. (Bir Ağıt, 19)

Kulağına küpe olsun. (Ken.Dün., 84)

Kulağınızda küpe olsun. (Büy.Dön., 34)

Kompliman yapıyorsun. (Say.Soy., 38)

Laf pazarı kurmadan duramıyorum. (Sep.Os.Efe, 41)

Leb demeden leblebiyi anlarız. (Yaş.Ger.Ad., 7)

Leb demeden leblebiyi anlamak. (İp., 80)

Maşallah, her taşın altından çıkarsın. (Say.Soy., 79)

Nankörlük ettiler ama ayağımıza kadar geldiler. (Say.Soy., 22)

Nabza göre şerbet vermek. (Say.Soy., 79)

Nankörlük ettiler ama ayağımıza kadar geldiler. (Say.Soy., 6)

Ne iyilik yaparsak yanımıza kar kalır. (Ken.Dün., 57)

O sırada senin ocağına düşmüştük. (İp., 11)

Onun ağzından girip burnundan çıkacağım. (Efsane, 127)

Onun ağzında bakla ıslanmaz. (İki Ah.Çav., 28)

Önce bir soluk alayım. (Ken.Dün., 74)

Pişmiş aşı su katmak diye buna derler. (Bun., 23)

Pişmiş kelle gibi sırtıyorsun. (Bir Ağıt, 22)

Pirelenmiş uyuz it gibisin. (Sep.Os.Efe., 37)

Sabah, kaz gibi düşünüyorsun.(Bir Ağıt, 22)

Selameti tabanları yağlamakla buldum. (İp., 87)

Sen de ağzımıza bir bardak bal çalıp gideceksin. (Say.Soy., 66)

Sen de yangına körükle gidiyorsun. (Ken.Dün., 85)

Sen devresi gün destiyi kırdın. (Kocadağ., 8)

Sen dediklerimi yap, bahara kalmaz turp gibi olursun. (Kocadağ., 13)

Sen aklını peynir ekmekle yemişsin. (Kör., 75)

Seni hor gördüğüm yok. (Çar.Av., 32)

Sen onları külahıma anlat. (Bir Ağıt, 79)

Senin niyetin bozuk. (Kök., 4)

Seninkine yangına körükle gitmek demezler. (Ken.Dün., 102)

Sırtın yere gelmez. (Kör., 16)

Sıtkın sıyrılmıştı. (Bir Ağıt, 19)

Son günlerde suratı asıldı. (Kocadağ., 18)

Söz ile dinin bu kadar ayağa düşmesine dayanılmaz. (Malaz., 25)

Söyleye söyleye dilinde tüy bitti. (Bun., 47)

Söz değişti, daldan dala atlıyoruz. (Kök., 8)

Su koyuverme. (Bun., 42)

Suya sabuna dokunmadan işini yürütüyor. (Efsane, 124)

Suyu çekilmiş bir liman gibi olduğumu anlıyorum. (Tedir., 42)

Süt dökmüş kediler gibi sünepe sünepe oturuyorsun. (Bun., 26)

Şekerle bezenmiş hoşluğu insanı mutlu eder. (Efsane, 38)

Şeytanın çelme takması. (Çav.Av., 17)

Şunlara bir an önce bir şamar atıver. (Malaz., 14)

Taşı gediğine koymuş olduğuna inanan bir eda. (İp., 25)

Taşı gediğine koymuş şekerim. (Bun., 71)

Taşı sıksan suyunu çıkaracaksın. (Kör., 22)

Taşı gediğine koymuş (Kar.ve Her., 79)

Tek ayak üstünde kırk yalan kıvıran. (Ken.Dün., 20)

Tornadan çıkmış çelik gibi parlıyor. (İp., 83)

Tuzsuz helva gibi sallamaz. (Sep.Os.Efe., 10)

Ulu orta konuşuyoruz, haksızlık ediyoruz. (Hal.Sev., 37)

Yağ mı çekiyorsun yoksa bana? (Bun., 28)

Yağdan kıl çeker gibi kurtulmuşsun . (Büy.Dön., 33)

Yağdan kıl çeker gibi bu işin içinden sıyrıldın.(Say.Soy., 23)

Yarası olan gocunsun. (Sep.Os.Efe, 10)

Yangına körükle gidiyorsun.(Naz.Bon., 18)

Yaşamın tadını çıkarmayı bilmeyenlere ne denir? (Kök., 16)

Yurdum kan gölüne dönerken nasıl suratım asık olmaz. (Hal.Sev., 14)

Yüksünmeyin, kokusu çıkar yakında. (Kocadağ., 53)

Zaman kuş gibi uçuyor. (Büy.Dön., 24)

Zıvanadan çıkarım sonra ha...(Çar.Av., 21)

Zokayı yuttum. (Çar.Av., 35)

Yazarımız Sabahattin Engin'in incelediğimiz eserleri içinde 163 deyim ile karşılaştık. Bu deyimler içinde 7 deyim, birbirinin tekrarı olduğunu gördük.“ Benim o taraklarda bezim yok.”, “Kendi kazdığı kuyuya kendisi düştü.”, “Kulağına küpe olsun.”, “Leb demeden leblebiyi anlamak.”, “Taşı gediğine koymak” ve “Yağdan kıl çekmek” deyimleri ile eserlerde ikişer kere karşılaştık.

“Karnı zil çalmak” olarak bilinen deyimimizin ise “karnı saksofon çalmak” şeklinde geçtiğini görüyoruz.

3. ÖLÇÜLÜ SÖZLER – ÖZLÜ SÖZLER

Milletimizin binlerce yıllık hayat tecrübelerini gelenek görenek ve inanışlarını ortaya koyan sözlere ölçülü söz denir.¹ Bu sözlere ölçülü söz denmesinin iki önemli nedeni vardır: İlki bu sözlerin şiir olmaları, diğeri ise ölçülüp biçilip söylenmiş olmalarıdır.

¹ Nail Tan, Folklorumuzda Ölçülü Sözler, İstanbul 1986, s. 9,10,14

Ölçülü sözlerin büyük bir bölümü deyim ve atasözü haline girmiştir. Bu sözler duygu ve düşünceleri az kelimeyle anlattıkları için dinleyen üzerinde büyük etki yaratırlar.

Aruz ölçüsüyle de yazılmış olan ölçülü sözlerimiz olduğu gibi çoğunluğu hece ölçüsü ile söylenmiştir. Anonim edebiyat ürünleri olan ölçülü sözlerimiz başlangıçta vezinli ve kafiyeli olmalarına rağmen zamanla dilden dile dolaşırken bu özelliklerini yitirmişlerdir.

Beyit ya da dörtlük şeklinde karşımıza çıkan ölçülü sözlerimize günlük konuşmalarımızda sıklıkla başvurmaktaız. Dilden dile dolaşırken söyleyenleri unutulmuş ekleme ve çıkarmalara maruz kalmıştır. Teşbih, benzetme, kinaye, tezat gibi çok çeşitli söz sanatları da bünyelerinde taşımaktadır.

“Bak şu çeşmeye su içecek tası yok
Kırma insan kalbini yapacak ustası yok.”

Nail Tan'ın *Folklorumuzda Ölçülü Sözler* adlı kitabından aldığımız bu özlü söz örneği konusuna göre konuşmayla ilgili sözlere dahil edilmiştir. Beyit şeklinde ve kafiyeli bir söz olduğunu tespit ettik.

Yapmış olduğumuz bu tariflerden sonra Sabahattin Engin'in eserindeki ölçülü sözleri alfabetik sırayla veriyoruz:

Allah kerimdir. (Sep.Os,Efe., 30)

Biçime değil, içe; görüşüğe değil, yapılan işe, söze değil, gidişe bakın. (Hal.Sev., 92)

Bilgelik görünüşte değil iç dünyamızdadır. (Hal.Sev., 29)

Bir kez kaçan ışık bir daha geri gelmez. (Kara., 64)

Biz toza bulanmış keçeye benzeriz milletçe. Vurdukça tozarız. Tozduğumuz müddetçe de canımız çıkmaz. (Hal.Sev., 50)

Büyük işler yapanlar başarılarını başkalarının ağzından dinlemelidir. (Bun., 48)

En büyük mutluluk eser vermektir. En büyük eser fikirle yoğrulmuş ve insana insanlığını öğreten bilgi bilincidir. (Efsane, 137)

En Korkunç insan, kendinde sevilecek bir şey bulamayan yani kendisine düşman edinilmiş insandır. (Hal.Sev.,15)

Eylemleriyle örnek olmayanın arkasından kimse gelmez. (Hacı, 33)

Hakkın olmayan bir lütfü senin için büyük yararlar sağlıyorsa bile kabul etmeyeceksin. (Bil.Sön.Iş., 45)

Haktan yana olmak için halktan yana olacaksın. (Hal.Sev., 41)

Her duyduğuna değil, her gördüğüne de inanmayacaksın düşünce ve duru mantığın sana yol göstericin olacak. (Hal.Sev., 44)

Her türlü taht zamanla yıkılabilir ama gönüllere kurulmuş olan taht yerinden indirilemez. (Hal.Sev., 8)

İnsan hayatı çalışmakla anlam kazanır. (Hacı, 46)

İnsanlara gülene er geç gülerler. (Yunus, 26)

Karı göğüslemek fırtınayı aşmak için nefes-i emmaneyi yenmek gerek.

Kendi diliyle yazmayan, kendi diliyle konuşmayan ne kendine ne de yurttaşına olur. (Hal.Sev., 105)

Kerimin Kuyusu derindir. (Sep.Os,Efe., 30)

Kolayı başarmak her kişi harcıdır

Zoru başarmak ve zafere ulaşmak ise ariflerin harcıdır. (Hacı, 16)

Korku ve sevgi birbirini tamamlayan iki öge.

Biri olmasa, öteki yarım kalır. (Say.Soy., 40)

Meramın elinden ne kurtulur!

Kişi isterse dağlar düz olur, seller çay, nehirler ırmak. (Kara, 5)

Oğul yerine göre bağla başını,

Tencerene göre kaynat aşını. (Kör., 10)

Parlak bir havaya kavuşabilmek için karanlık günleri göz ardı etmemek gerekir.

(Efsane, 100)

Sev seni seveni hak ile yeksan ise de

Sevme seni sevmeyeni Mısra Sultan ise de.(Ken.Dün., 79)

Yangın olmak insan harcı

Vurgun olmak yiğit işi

Yanıp tutuşmak gencin uğraşı. (Kara., 45)

Yiğitlik yücelikleri bir araya getirmek, onları kendine, işine gücüne mâl etmek demek demektir. (Kör., 9)

Yola çıkanca gidenler yol alır,

Kalanları el alır.

Vadesi yetenleri toprak kucaklar. (Kara., 7)

Yüzün yerde, gözün erde, elin darda, varlığın kendinde olacak. (Yunus, 27)

Zorla güzellik olmaz

Anlamı olmayandan anlam çıkarılmaz. (Naz.Bon., 27)

İncelediğimiz eserler içerisinde toplam 29 ölçülü söz ile karşılaştık. Bu sözler olayların gerçekleşme sırasında kişilerin duygularını daha az sözle daha etkili biçimde söylemeleriyle ortaya çıkmıştır.

Tespit ettiğimiz ölçülü sözlerin büyük çoğunluğunun beyit şeklinde söylendiğini ve kafiyeli olduklarını gördük. Söylenen sözlerin çoğu kişiye ders vermek amacıyla dile getirilmiş ve sözlerle doğru yol gösterilmek istenmiştir.

4. DUALAR

Dualar insanın kendisi ile içinde yaşadığı cemiyetin maddî refah ve manevî saadetinde yardım ve merhameti istemek üzere Tanrı' ya yaptığı bir hitap, bir sesleniştir. Bu niteliği ile ferdi karakter taşıyan ve sessizce edinen dua, Müslümanlar arasında ve Türklerde camilerde ibadetlerde, mevlitlerde, millî ve dinî heyecana kapılan insanlar tarafından hoca ile birlikte, yüksek sesle de birazdan tekrarlanır.

Türk milleti, İslam dininin esaslarına uygun bu dualarla birlikte Tanrı'ya karşı dilek ve niyazlarını ana dilinde nazım veya nesir olarak sade bir şekilde ulaştırmaktır. Dualar, atalar sözü gibi "Hüküm" bildiren müspet bildiren dilek ürünleridir.¹ Dualar: Sağlık ve hastalık hallerinde, mahsûlün bereketli olmasında, yağmurun yağmasında

¹ Şükrü Elçin, age., s. 724.

tehlike ve felaketin mal ve mülke gelmemesinde, doğumdan ölüme kadarki bazı merasimlerde dile getirilir.

Yazarımız Sabahattin Engin'in tiyatro eserinde de halk kültürümüzün bir parçası olan dualarla karşılaştık. Tespit edebildiğimiz dualar alfabetik sıra göz önünde bulundurularak şu şekilde sıralanmıştır:

Akşamlar hayırlı ola. Hayırlar feth ola. Muminler şad ola Meydanlar abad ola.
Cenab-ı Hak hepimizi münkir münafık şerrinden, adu mekrinden hıfz-ı emande eyleye.
(Hacı, 123)

Allah birini bin etsin. (Ken.Dün., 49)

Allah gönlünün muradını versin. (Ken. Dün., 56)

Allah korusun. (Ken. Dün., 79)

Allah cemi cümle Muhammet ümmetini kimseye muhtaç etmesin. (Ken. Dün.,
104)

Allah gönlünün muradını versin. (Ken.Dün., 27)

Allah cemi cümle Muhammet ümmetine öteki dünyada iyi günler ihsan buyursun.
(Ken. Dün., 56)

Allah hepimizi tuttuğunuz yoldan ve sağlıktan ırak etmesin. (Kör., 46)

Allah kabul etsin. (Efsane, 81)

Allah böyle densizliklerden korusun. (İki Ah.Çav., 21)

Allah beterinden saklasın. (Kocadağ., 53)

Allah bunun ecrini sana versin. (Kocadağ., 51)

Allah seni kem gözden ırak etsin. (Kocadağ., 50)

Allah razı olsun. Eli dert görmesin. Ne muradın varsa versin. (Kocadağ., 35)

Allah eline koluna güç versin. (Kocadağ.,16)

Allah senden razı olsun. Ne muradın varsa versin. (Karacadağ.,16)

Allah ömrünü arttırsın, soyunu çoğaltsın. (Sep.Os.Efe., 97)

Allah tuttuğunu, kaptığını altın etsin. (Sep.Os.Efe, 77)

Allah seni korusun, elin kolun dert görmesin. (Sep.Os.Efe., 57)

Allah gani gani rahmet etsin.(Sep.Os.Efe., 11)

Allah çıkar gözetmeden yararlı olmak isteyenlere yardım eder. (Efsane, 36)

Allah Muhammet ümmetini dünyadaki mahkemedan uzak tutsun. (Büy.Dön., 23)

Allah rahmet eylesin. (Büy.Dön., 76)

Allah rahmet etsin. Geçmiş olsun. (Hal.Sev., 56)

Allah gani gani rahmet etsin bacım. (Hal.Sev., 82)

Allah günahlarımı bağışlasın. (Hacı, 98)

Allah başımızı ağrıtmazın. (Hacı, 99)

Allah senden razı olsun, ne muradın varsa versin. (Say.Soy., 13)

Allah ona gani gani rahmet etsin. (Say.Soy., 67)

Allah'ım günahlarımızı affet... iyi yola götür bizi. Şeytanın şerrinden koru. (İp., 95)

Amenna ve sadakna. (Naz.Bon., 62)

Balla şeker olsun. (İki Ah.Çav., 7)

Bu okulun, kurulduğu çevre için hayırlı uğurlu olmasını temenni ediyorum. (Efsane, 108)

Dertlerimize derman, gönüllerimize iman, hastalarımıza şifa, borçlarımızı eda eyleye, namerde muhtaç eyleme. Vaktimiz hayır gele. (Hacı, 123)

Gazanız mübarek olsun. (Kör., 55)

Geç Kalma. Yıldırım gibi, ağ ışıık gibi saçıl gel. (Kör., 12)

Güle güle gidin. (Ken.Dün., 58)

Günahlarımıza tövbe estağfurullah. Elimizle, dilimizle, belimizle işlediğimiz günahlarımıza tövbe estağfurullah. Kalbimizle cemi zamızla işlediğimiz günahlarımıza tövbe estağfurullah. (Hacı, 114)

Hayır hizmetin kabul ola. Safran Kanber'in serdiği sofraya ola. (Hacı, 123)

İnşallah başın ağrımaz. (Efsane, 119)

İnşallah kolunu büken sırnı yere getiren çıkmaz. (Sep.Os.Efe, 30)

Kurban olayım onlara. (Av.Kay.,77)

Kurban olayım gönlünüze. (Efsane, 35)

Lokmalar kabul ola. Muradınız hasıl ola. Hak Muhammed Ali kabul eyleye Erkekler babanın karşısında yüzleri babaya dönük çökmüşlerdir. (Hacı, 112)

Maşallah. (Sep.Os.Efe, 15)

Oh, Allah bağışlasın. Hakkı ve halkı koruyun. (Kör., 82)

Sihhat ve afiyetle olmanızı tanrıdan dilerim. (Ken.Dün., 17)

Afiyette olmanızı tanrıdan dilerim. (Ken.Dön., 17)

Şeytanın şerrinden kuru. (İp., 95)

Tanrı ümmet-i Müslüman'ı günümüzün dalaverelerinden, zamanın şerrinden korusun. (İki Ah.Çav., 4)

Tanrım sen bizi kuru. (Kör., 73)

Tövbe tövbe. (Naz.Bon., 65)

Tövbe billah, tövbe billah. (Ken.Dün., 27)

Ulu Tanrı hasretleri günümüze şad etsin. Hayırlı ve mutlu yıllar nasip etsin. (İki Ah.Çav., 4)

Yakında hakkımız olan en büyük mevkilere ulaşmanız dileğiyle. (Efsane, 126)

Yoluna nur yağsın. Tanrı gücünü arttırsın. (Kör., 55)

İncelediğimiz eserler içinde 56 dua örneği ile karşılaştık. Bu duaların içinde 3 tanesinin birbirinin tekrarı olduğunu gördük. "Allah gönlünün muradını versin." sözünün üç kere geçtiğini tespit ettik.

5. BEDDUALAR (İLENMELER, İLENÇLER,KARGIŞ)

Beddua, duanın aksi ve zıddı olan lanet,inkisar,bela ve gazap ifade eden menfi sözlerdir. Farsça "bed" ve Arapça "dua" kelimelerinin birleşmesinden yapılan bu tabiri, en eski kaynaklarından 19. asra kadarki kültür eserlerimiz ve sözcüklerimiz çok yaygın "kargış" ve "ilenç" kelimeleriyle karşılamışlardır.

Kargış, insanın kendisine, ailesine, cemiyetine ve din gibi müesseselerine zararı dokunacak şahıslara, düşünce ve fikirlere karşı davranışlarının şiddetli bir tepkisidir. Beddualar, insanın en büyük kudret olan Tanrı' dan kötülüğün cezalandırılmasını istemesi yolundaki dileklerinden doğan sözlü gelenek mahsulleridir. ¹

İncelediğimiz eserlerde dualar kadar çok olmasa da, beddualarla da karşılaştık. Dua kadar çok olmamasının nedenini insanların birbirlerine daima iyi dileklerde

¹ Şükrü Elçin, age. ,s. 725

bulunmak istemesidir. Ayrıca beddua eden kişiler dönüp dolaşp o sözün kendilerini bulacağına inanırlar. Bu nedenle kötü sözlerden kaçınırlar. Karşılaştığımız bedduaları alfabetik olarak sıraladık:

Allah cezanı versin senin. (Av.Kay., 9)

Allahtan bulsun. (İp., 62)

Boyu devrilesice. (Sep.Os.Efe., 39)

Cehennem dibine kadar yolun var. (Büy.Dön., 34)

Daha beter olsun. (Kocadağ., 8)

Gidişleri olsun da dönüşleri olmasın. (Sep.Os.Efe., 48)

Gözlerine kurt düşün doktorun, kurt. (Kocadağ., 10)

Kuran çarpsın seni. (Kocadağ., 8)

Ölüsü çıkasica. Düğünü olmadan teneşire yatasica. (Kocadağ., 32)

Sahi değilse, Kuran çarpsın seni. (İki Ah.Çav., 12)

Ulu Tanrı' nın gazabından kurtulamazsın. (Bun., 63)

Vah gözünü toprak alası. (Kocadağ., 37)

Yalan yere yemin edersen çarpılasın. (Çar.Av., 39)

Yeminini tutmadığına göre cayır cayır yanacak ahirette. (Malaz., 24)

Beddualarda birbirinin tekrarına düşmemekle birlikte kutsal kitabımızla ilgili olan “Kuran çarpsın” sözüyle iki kere karşılaşmaktayız. Bedduaların genelinde ölüm ve ahiretle ilgili kelimelerin geçtiğini ve ilenilen kişinin cezasının ölüm olması gerektiğini görüyoruz. İslamiyet inancına göre kültürlerin gideceği yer olarak bilinen cehennemde bedduaların içindeki yerini almıştır.

6. YEMİNLER (ANT)

Ant, kardeşleşme ve dostlaşmayı teyit için yapılan törendir. Eski ve yeni sözcüklerde Ant kelimesi Arapça “half” yemin, kase; Farsça sükend kelimeleriyle karşılık bulur. Kaşgarlı Mahmut ise eserinde “ant içmek” kelimesi yerine “andık” kelimesini vermiştir. Eski Türklerin and içme töreni hakkındaki bilgilere M.Ö 1. yüzyılda karşılaşıyoruz. Bu bilgi Hun hakanı Huhanye ile Çin elçileri Çan ve Mın arasında akdedilen karşılıklı dostluk ve kardeşliği belirten yemin törenidir.

Geçmiş dönemlerden günümüze kadar çeşitli şekillerde and merasimlerinin gerçekleştirildiğini görüyoruz. X. yüzyılın ilk yarısında eserini veren İbn-ül Fakih’e göre “Türkler bakırdan yapılmış bir put önünde yemin ederler. Bu putun önünde su dolu bir kap bulunur. Suyun içine altın ve bir avuç buğday atarlar. Kabin altında bir tane kadın şalvarı bulunur. Yemin eden “andımı bozarsam kadın şalvarı giyeceğim olsun, beni buğday gibi biçsinler, yüzüm altın gibi sararsın” der.¹

Kaşgarlı Mahmut ise eserinde “**gök kirsin, kızıl çıksın**” cümlesini kullanmıştır. Bu da bir yemin şeklidir. Eski Türkler and içtiklerinde kılıcın yanlamasına öne koyarlar ve gök girsin kızıl çıksın derler ki sözlerinde durmazlarsa kılıç kanıma sulansın demir benden öcünü alsın demektir.

¹ Abdulkadir İnan, Makaleler ve İncelemeler, Ankara 1998, s.78

Silah ve tüfek gibi aletlerin üzerine yemin etmenin dışında Türk-İslam devletlerince yaygın olarak uygulanan diğer bir yemin şekli ise Kur' an üzerine el basmaktır. Dede Korkut hikayelerinde de Oğuz kahramanları Mushaf üzerine tırnak içine el vurup and içerlerdi” ayrıca Dede Korkut hikayelerinde Beyrek'in and merasimini şu sözlerden öğreniyoruz: “Kılıcıma doğrayım, okuma sançıluyım, yer gibi kertileyim, toprak gibi savruluyım sağlıklı varacak olursam Oğuz'a gelip seni helalliğe almazsam.”

Kılıç altından geçme, araya silah koyup yatma, karşılıklı hediye alıp verme, bir nesneyi kertme ve tırnak yalamak da eski Türklerden günümüze kadar gelmiş olan and içme törenlerindendir. Bunlardan en yaygın olarak kurana el basma ile günümüzde karşılaşmaktayız. Ayrıca beşik kertmesi de iki aile arasında birbirlerine karşı verdikleri bir söz olduğu için yemin törenlerinin içine alabiliriz. Halk kültürümüzün vazgeçilmez bir parçası hâline gelen, günlük hayatımızda kendisine büyük bir yer edinen and ile yazarımız Sabahattin Engin' in eserlerinde de karşılaştık.

Allasen dinle. (Kocadağ., 29)

Atıyorsam leşim çıksın şurdan. (İp., 77)

Elini masadaki Kur'an'ın üzerine koyar. Allah'ın kitabı üzerine yemin ediyorum... Kimseye kötülük etmeyeceğim. Kara bıçak olmayacağım. (İp., 35)

Hilafim varsa adam evladı değilim. (İki Ah.Çav., 20)

Kadı: Kur'an-ı Kerim üzerine elini basmıştır.

Kadı: Doğru söyleyeceğine Kur'an-ı Kerim üzerine yemin ederim de.

Zileli Kasım :Doğru söyleyeceğime Kur'an-ı Kerim üzerine yemin ederim.
Vallahi Tallahi. (Sep.Os.Efe, 90)

Kur'an-ı Kerim üzerine doğru. (Kocadağ, 68)

Kur'an-ı Kerim üzerine yemin ediyorum ki, öyle bir şey düşünmedim. (Çar.Av.,
39)

Şefat edeyim de günaha mı gireyim. Hem ballahi, hem billahi kurtaramam.
(Av.Kay., 23)

Vallahi anlamadım. (Bun., 37)

Tespit edebildiğimiz yemin örneklerinden genel olarak Kur'an'a el basmayı
gördük ancak Allah'ın birliği üzerine de sıkça yemin edildiğini tespit ettik.

7. KÜFÜRLER, ARGO SÖZLER

Argo teriminin bir küfür olmadığını ancak küfürü de içinde barındırdığını savunan *Ana Britanika*'da şu tanımla karşılaşmaktayız: Bir toplumun geçerli genel dilden ayrı ama ondan türemiş olan, yalnızca belirli çevrelerce kullanılan toplumun her kesimince anlaşılamayan, kendine özgü sözcük, deyim ve deyişlerden oluşan özel dildir. Hulki Aktunç'un kaleme aldığı *Büyük Argo Sözlüğü*'nden de yararlanarak belirli çevreleri tespit edebiliriz:

- 1- Sınıfsal mesleki veya yöresel olarak sınırlı bir topluluk
- 2- Toplumsal gruplar (hırsızlar, serseriler, dilenci vs.)
- 3- Hayatın belirli dönemlerinde ya da tamamında bulunmak zorunda kalmış yarı kapalı alanlar (okul, kışla, vs)

Anadolu'da etnik kaynaşmalarla birçok dilden kelimelerin direk katılımıyla ya da benzeşimiyle oldukça geniş bir argo kültürü olması doğaldır. Anadolu argosunda Türkçe, Kürtçe, Fransızca, Arapça, Yunanca, Ermenice, Farsça, Slavca ve antik Anadolu dillerinden birçok kelime bulunmaktadır. Ancak çoğu yardımcı fiillerle Türkçeleşmiştir.¹

Argo, dilin en dinamik alanı, en yaratıcı zemini olduğu için azımsanmayacak bir argo kültürümüz vardır. Sabahattin Engin'in incelediğimiz eserlerinde de argo örnekleriyle sıkça karşılaştık. Tespit edebildiğimiz örnekleri alfabetik sırayla veriyoruz:

Altı ay önce kafeslemiştim. On dakika kadar traş geçince cıvataları gevşetmişti.
(Bun., 29)

Ama herif sonunda cıvataları gevşetti. Köpekleşti. Erkekliği cilt etti. (Çar.Av., 57)

Amma masturalık herif be!.. (Çar.Av., 25)

Arsız. Rezil. Ne şirfinti imişsin sen be! (Kök., 21)

Bana kıtır falan atayım deme ha. Çakarım. Sonra seni ibiği kırık şişeye döndürürüm. (Av. Kay., 53)

Bana küfretti. Kendimi tutamadım. Ensesine bindim. (Efsane, 19)

Bana numara sökmez! Hışır herif. Doğru söyle. (Çar.Av., 49)

Bana yutturtamazsın. Afilli bir gösteriş bu. Yakışksız. (Çar.Av., 44)

¹ Hulki Aktunç , Büyük Argo Sözlüğü, İstanbul 2001,s. 20.

Beni aynasızlara nasıl çevireceğini kestirmeye çalışıyorsun. (Çar.Av., 26)

Ben harbi konuşurum Ağabey. Bende yalan nafiş. Senin anlayacağın oklava gibi doğru bir adam. O yüzden kışın kışın gidiyor ya ! (Çar. Av., 33)

Ben o godoşa kız vermem. Benim kızım ağalara layık. (Koc. Dağ., 29)

Ben de sevmem onu. Pek dangıl dungul. (Ken.Dün., 27)

Benim öyle martavallara karnım tok. (İki Ah.Çav., 1)

Behey gerzek, behey gafil, behey nadam! (Naz.Bon., 71)

Belli kurban olmak için boyanmışsın. Senin gibi sıskaların kurbanlığını Allah bile kabul etmez. Karşımda böyle köpekleşmeniz hoşuma gidiyor. (Av.Kay., 49)

Bizde yalan mafiş ağabey. (Büy.Dön., 40)

Bizi parayla satın alacak adam anasından doğmamıştır. (Büy.Dön., 46)

Bizim patron da duyunca civataları gevşetti. (İp., 80)

Bir sürü ayağı donsuzlar, ne idüğü belirsizler sokaklarda kol kesiyorlar. (Say. Soy., 71)

Boş ver şu dangalakları. Akılları olsaydı dünya nimetlerini bırakıp hafızlar gibi kitap başlarında sabahlara kadar beklemezlerdi. (Bun., 19)

Bunlara sebep olan Köroğlu denen herif- i naşerif. (Kör., 55)

Cart kaba kaat.Yengenin kanına dokundu.Garson gebeşin biri (İp., 80)

Cıngara bayılır. Tokatlaşmak hoşuna gider. (İp., 76)

Çetin : Cehennemın dibine kadar yolları var.

Gökcen : Saçmalamıştır.

Turan : Cevahir yumurtlamıştır.

Çetin : Şabanlığını göstermiştir.

Gökcen : Kaltaban herif.

Handan : Hadi oradan zibidi sen de. (Bun., 67)

Dalgasını çakarsam o kahveci denen hergelenin ağzına tükürürüm. (İki Ah. Çav., 2)

Dehledim herifin karnına. Öteki tüydü.(İp., 33)

Deminden beri dümbüllü İsmail gibi rol kesiyorsun. (Bir Ağt., 22)

Duyarsa hırbonun ağzından bakla ıslanmaz. (İki Ah.Çav., 13)

Evin hanımı öyle bildiğiniz gibi değil.Paluze gibi avrat. Bir küfesi var!..

Allah'ım (Çar.Av., 56)

Et kafalının biri. Birini bilene aşk olsun. (Naz.Bon., 62)

Hadi oradan tırnaksız. Güleyim bari. (İp., 49)

Haftaya tam vaktinde sendeyim. Anam avradım olsun. (İki Ah.Çav., 11)

Halt ettin. Lafı kışından anlıyorsun. (Büy.Dön., 40)

Hele şu kopuğun dediği naneye bakın.(Çar.Av., 59)

Herif tımarhanelik oldu. Katırlar gibi tepiniyor. Eşekler gibi tepiniyor. Köpekler gibi havlıyor. (Av.Kay., 12)

Herifin fiyakasına bozuldum. Bastım gaza. Ektim onu. Hıyarıto arkamdan baka kaldı. (Bun., 16)

Hışır herifin neyinden korkacakmışım. (Bun., 48)

Hovardalık yapmayan herif karı kıyametini bilemez. (Koc.Dağ., 14)

Kadın : Hadi oradan kancık.

Genç : Gamus ineği sensin !

Adam : Sus ! Cinsi bozuk...

Adam : Defol ! Çık dışarı hırbo. (Çar.Av., 63)

Kalleşler, namussuzlar !.. sonunda beni tongaya getirdiniz. (Çar. Av., 28)

Karı malın gözü. Teneke peyniri gibi avrat. (Çar. Av., 53)

Kazık gibi herifler seni ayakta koymuşlar. Doktor geldi. “Ayıp ulan deyuşlar” dedi. Medeniyetsizler. (Koc. Dağ., 12)

Kelezlediğimi biliyorum. Düşmez kalkmaz bir Allah. Bakıyorum çok asılıyorsun. (Bir Ağıt., 13)

Kıza yaltaklanmak için yanına gitmek istiyorsun. (Kök., 33)

Kocası kazanıyor, avradı keyfediyor. (İp., 81)

Kusura bakma. Burada kazıklana kazıklana artık kazıklanacak yerimiz kalmadı. (İki Ah.Çav., 29)

Kuyruğu kapı aralığına kısılmış inekler gibi viyaklıyorsun. (İp., 70)

Kül yutmayız evel Allah. Külhan dediğin böyle evde oturmaz. (Büy.Dön., 4)

Ne oluyorsun lan! Eşek gibi anıyorsun. (Kör., 40)

Ne halt etmeye postacı mektubu getirmede ?

Kavanoz suratlı postacının alacağı olsun. Kırk rakı şişesi suratlılardan hayır gelir mi hiç? (Av.Kay., 33)

Neye böyle kaşalotlar gibi duruyorsun? (Bun., 62)

Niye böyle şapşal şapşal bakıyorsun? (Av.Kay., 41)

O zengin abulabut adamın şifrinti kızına balta olmuştur. Ama ne kız...Ne balta..

Kimin nesi bu parça ?

Öcümü alacağım bu cadı karıdan. Namussuz karının kızı Müslim’le aşıyor. (Koc. Dağ., 41)

Öyleyse tamam! Çok çabuk kodesi boylayacaklar. (Bun., 28)

Paşa keyfin ne zaman isterse o zaman bırakırım. Öyle sızlanmak yok.Ben de öyle kancık köpekler gibi mırıldayanlardan hiç hoşlanmam. (Av.Kay., 41)

Sen ne yamansın yaman! Sapına kadar hovardasın. Senin gibi erkeklere kurban yedi düveli dilberleri. (Ken.Dün., 57)

Sen onlara bakma... Hepsi hıyarıto. (Bun., 359)

Sende kendini fasulye gibi nimetten mi sanıyorsun. (Bir Ağıt., 25)

Sen git onu angutlara yuttur. Sen beni bayağı budala sanıyorsun moruk. (Çar.Av., 25)

Sen ne diyorsun be... Herif barut gibi. Vurduğu yerden ses çıkarıyor. (İp., 9)

Sen böyle muhallebi çocukları gibi davranırsan astarını bile ister. (İp., 58)

Senden avanta istemedik. (Büy.Dön., 29)

Senin gibi muhallebi çocukları ödlek olurlar. (Çar.Av., 17)

Senin gibi kalantor benim gibi ipsiz ile tatlı tatlı konuşmaz. (Çar.Av., 32)

Senin borun Turan'a öter. Yanımdakiler kaşalot. (Bun., 21)

Senin çeneni kıracağım ama o zaman heybeyi yüklenemezsin. Fışkılanmış karılara dönmüşsün. (Bir Ağıt, 47)

Suratına baksanıza şu herifin. Ütülenmiş kelle gibi tüytürüs ok... Pişmiş kelle gibi de sırtıyor. (Bun., 21)

Sus lan! Hergele. (Çar.Av., 17)

Şekerim yarım saatten beri kapıda beklerim. Şu erkek bozuntusu karı beni içeri almadı. Pes valla. Karı kaplan gibi hırlıyordu. (Bun., 21)

Terelellinin biri. (Bun., 9)

Vehbi denen madrabaşın bu üçüncü haltı imiş. (Büy.Dön., 33)

Vay köftehor vay! (Say.Soy., 37)

Yaklaşma... Zıvanası bozuk herif. (İp., 45)

Yanıldın. Valla yanıldın. Bir şey araklamak için gelmedim. (Çar.Av.,2)

Yıldız denen kaşar senin kızın değil mi? (Çar.Av., 26)

Zırlama. Çarliston marka. (İp., 69)

Yaptığımız incelemeler sonucunda yüzü aşkın sayıda argo sözcükle karşılaştık. Başlı başına küfür olan sözcükler bulunduğu gibi küfrü içinde bulunduran sözcük öbekleri olduğunu da tespit ettik.

Bulduğumuz argo cümlelerin içinde anlamlarını bilmediğimiz sözcüklerin anlamlarını da vermeyi uygun bulduk:

Abullabut: Hantal, kaba ve anlayışsız kimse. Biçimsiz ve kötü giyinen, giyimine özen göstermeyen kişi.

Avanta: Bir kimsenin emek vermeden sağladığı kazanç.

Aynasız: Hoşa gitmeyen kötü, yakışsız, çirkin, ters, biçimsiz, polis.

Herif: Adam. Güven vermeyen, aşağı görülen, bayağı kimse.

Kafeslemek: Çıkar sağlamak için birini aldatmak.

Kaltaban: Namussuz, şarlatan, yalancı, hileci.

Kancık: Hayvanlarda dişi. Dönek, güvenilirmez kadın.

Kalantor: Gösterişi seven kimse, varlıklı.

Karı: Bir erkeğin evlenmiş olduğu kadın, eş, refika. Yaşlı, ihtiyar.

Kaşalot: Aptal, budala.

Kavat: Yolsuz, yasadışı veya gizli birleşmelerde aracılık eden erkek.

Kelezlenmek: Perdeli, sisli, bulanık görmek.

Kodes: Tutukevi, hapishane, karakol.

Köftehor: Sevgiyle söylenen paylama sözü.

Martaval: Yalan, uydurma söz, palavra.

Şıfıntı: Seviyesi düşük, bayağı kadın.

8.TEKERLEMELER

Tekerlemeler masal, hikaye, bilmece ve halk tiyatrosu gibi bazı türler içinde veya müstakil olarak ortaya çıkan ürünlerdir. Masalcı, meddah,karagözcü gibi insanlar maksatlarını anlatmaya başlarken seyirci topluluğunun dikkatini bir noktada birleştirmek ihtiyacından doğmuşlardır.¹

Tekerleme daha çok çocuk geleneklerinde yeri olan bir türdür. Tekerlemelerin konularındaki ve yapılarındaki çocuksu eda bu olgunun bir görüntüsüdür. Bununla beraber birçok durumda örneğin âşıkların kimi türkülerinde, kimi masallarda ve güldürücü konuşmalarda bu anlatım yoluna başvurdıkları olur.

Bu türün başlıca özelliği, herhangi bir ana konudan yoksun oluşudur. Tekerleme, baş uyaklar ve uyaklarla elde edilen ses oyunudur.

Tekerleme söyleyicisi, vezin, kafiye, aliterasyon ve seci'den faydalanarak hisleri, fikirleri birtakım söz kalıpları içinde ard arda ustalıkla sıralanır.En bol tekerlemeye masalların başında, ortasında veya sonlarında rastlanır.²

¹ Pertev Naili Boratav, 100 Soruda Türk Halk Edebiyatı, İstanbul 1973,s. 134

² Şükrü ELÇİN, age. , s. 650

Tekerlemeler şöyle çeşitlenir:

1.Masal tekerlemeleri

2.Oyun tekerlemeleri

3.Tören tekerlemeleri

4.Bağımsız söz cambazlığına dayanan tekerlemeler

Halk edebiyatının zengin bir türü olan tekerlemelerle Sabahattin Engin'in eserlerinde az da olsa karşılaştık. Tespit edebildiğimiz tekerlemeler şunlardır:

Allahümme ferden, korkmalı bu heriften. (Av.Kay., 9)

Altı olur, yedi olur

Hep Allahın dediği olur. (Av.Kay., 7)

Bir tay buldum. Tay taydı hani yalnız bakımsızdı. Bakımsız avrat döner tazıya, bakımsız tay döner zağara.

At dediğin ne karıdır ne zağar. Aldım onu dere tepe düz gittim. Aylarca sonra kente vardım. (Kör, 7)

Kimin nesi? Kimin fesi? (Sep.Os.Efe, 20)

Oldu olacak, kırıldı nacak. (Çar.Av, 61)

Yerde kaçana, gökte uçana, ormanda saklanana ne yapılması gerektiğini öğrettin. (Kör, 8)

Tespit edilen ve alfabetik olarak verilen tekerlemelerin bağımsız söz cambazlığına dayanan tekerlemeler olduğunu yalnızca bir tanesinin (Dere tepe düz gittim) masal tekerlemesi olduğunu görüyoruz.

İKİNCİ BÖLÜM

Sabahattin Engin'in Oyunlarında Geleneksel Şiir

1. TÜRKÜLER

Türkçe söylenmiş şiir anlamına gelen “türkü” nün “Türkî” sözünden geldiği görüşü genel bir görüştür. “Türk” kelimesine Arapça “î” ilgi ekinin getirilmesi ile ortaya çıkmıştır. Zamanla halk ağzında “türkü” şekline dönüşmüştür.¹

Türkü, terim olarak, kendine özgü bir ezgi ile söylenen, kavuştaklı bir nazım biçimi ve türüdür.² İlk defa XV. yy da Doğu Türkistan da aruz vezni ile yazılmış ürünler için kullanılmıştır.

Türk kelimesi, Türk boylarında farklı kelimelerle isimlendirilmiştir. Azeri Türkleri; mahnı, Başkurtlar; halkyırı, Kazaklar; Türki, türik, halık eni, Kırgızlar; eldik ırk, türkü, Tatarlar; halık cırı kelimelerini kullanmışlardır.

¹ Doğan Kaya, Anonim Halk Şiiri, Ankara, 1999, s.132-145.

² Cevdet Kudret, Örneklerle Edebiyat Bilgileri, İstanbul 1998, C1, s.292

Türk halkının bütün acılarını, hüznlerini, sevinçlerini, aşklarını, kahramanlıklarını ve coşkularını yansıtan türkülerimiz yüzyıllar boyu yaşamış ve yüzyıllarca da yaşayacak olan en önemli değerlerimizdir.¹

Başlangıçta sahipleri belli olan türkülerimiz dilden dile dolaşa dolaşa asıl sahiplerini unuturlar. Sahipleri unutulduğu gibi zamanla sözlerinde ve ezgilerinde de değişiklikler meydana gelmiştir.

Türküler genellikle 7, 8 ve 11 hece ile söylemiştir. Bunların yanı sıra örneklerine az rastlamakla birlikte beş ve on beşli şiirlerde vardır.

Türkülerimiz konularına, ezgilerine ve yapılarına göre üç grupta tasnif edilebilir.

- a) Ezgilerine Göre Türküler: uzun havalar, koşma, hoyrat...
- b) Konularına Göre Türküler: hikaye türküleri, kasideler, aşk...
- c) Yapılarına göre türküler: hece ölçüsünün her kalıbı ile söylenir. Beşliden on altılıya kadar her ölçüde türkümüz vardır.

Türkülerin belirli bir şekli yoktur. İki mısralı türküler olabileceği gibi koşma, mani tarzında da türkülerimiz vardır.

Türkülerin tekerleme ve halk hikayesi ile de büyük ilgisi vardır. Halk hikayelerinde hikayeci, duygularını sazını ele alarak da söyleyebilir. Bu bölümler

¹ Cahit Öztelli , Halk Türküleri, İstanbul 1953, s.3-7.

duyguların doruğa çıktığı bölümlerdir.¹ Halk şiiri kadar olmasa da türkü örnekleri ile de incelediğimiz eserlerde karşılaştık. Tespit edebildiğimiz türküleri alfabetik sırayla şu şekilde vereceğiz:

Alında halka halkadır aşüfte kakülü

Göğsünde yosma gırnatanın en güzel gülü. (Ken.Dün., 58)

Ceviz oynamağa geldim odana,

Nişanlın da derler adama,

Dayanamam senin kara sevdana

Aman aman olmuyor, eş işini bulmuyor,

Karayağız genç Osman neye gönlün olmuyor. (Bir Ağıt., 27)

Karabiberim, biberim, biberim

Badem şekerim, şekerim, şekerim

Aynasızlar geliyor cızlam edelim. (İp., 91)

Islandık Kuruduk sel neyer bizi

Ellendik yellendik yel neyer bizi. (Kocadağ., 55)

Mezar arasında harman olur mu?

Yürek yarasına aman derman olur mu? (Kocadağ., 55)

¹ Hikmet Dizdaroğlu, Halk Şiirinde Türler, Ankara 1968, s.104-105.

Sakın aldanma,
Seviyor sanma,
İnanma Kanma,
Hepsi yalandır. (Say.Soy., 42)

Sarı mavi çiçeğim
Sen doldur ben içeyim
Sana da basma yanaşmaz.
Mor kadifeden biçeyim. (Bir Ağıt., 27)

Şu dağlar olmasaydı,
Çiçekler solmasaydı
Ölüm Allah' ın emri
Ayrılık olmasaydı. (Efsane, 33)

2. MÂNİLER

Mâni, anonim halk edebiyatının en yaygın şeklidir. Yedi heceli ve dört mısralı tek kıtadan meydana gelir. Dört mısralı Mânilerde, üç mısrasını serbest, diğer mısraları kendi aralarında kafiyeli dörtlükler halinde söylenen nazım şeklidir. Kafiye düzeni (aaxa) şemasına uygundur.

İlk iki mısra, çok defa asıl mânâ ve musikiyi hazırlayan giriş niteliğindedir. Dörtlüğün anlam niteliğini üç nokta ve dört nokta mısralar taşır.¹

Tek dörtlükten meydana gelen mânilerden başka beş, altı, yedi, sekiz, on, on dört, mısralı olanlar da vardır.

Maniler ; düz mani ve kesik mani olmak üzere ikiye ayrılır.

a- Düz mani: yedişer heceli dört mısradan meydana gelmiş, kafiyeleri çoğu kez cinassız olan manilerdir.

b- Kesik mani: İlk mısrası yedi heceden az, anlamlı ya da anlamsız bir kavram olarak cinaslı kelimeye işaret eden söz veya söz grubundan oluşan manilerdir.

Yazarımız Sabahattin Engin'in de oyunlarında manilere yer verdiğini yaptığımız çalışmalar sonucunda gördük.

Aşk makamı âlidir.

Aşk kadim ezelidir.

Aşk sözünü söyleyen

Cümle kudret delidir. (Hacı, 44)

¹ Abdurrahman Güzel, Ali Torun, Türk Halk Edebiyatı El Kitabı, İstanbul 1996, s.167,168

Dereler akar mı dersin?

Suları karar mı dersin?

Ağanın kızı bir gün.

Köyden gider mi dersin? (Karaca., 59)

Dereler akar gider,

Yapraklar bakar gider

En sonunda sevdiğim

Kumlar kalır seller gider. (Karaca., 59)

Gözüm kararmaz benim

Yüzüm sararmaz benim

Yurdumun her yakası

Cennet mekanım benim. (Karaca., 59)

Mal-i hülya bir tohumdur

Ektim ama bitmedi

Ŗu zgrlk baŖa beladır

Kovdum ama gitmedi. (Sep.Os.Efe, 42)

Eserlerin içinde altı mni rneği ile karŖılaŖtık. Bu mnilerden birinin 8’li, dördünün ise 7’li hece ölçüsünde yazıldığını gördük. Mnilerin tamamı dörtlüklerden oluŖmaktadır. Ayrıca asıl konu son iki mısradadır verilmiŖtir.

3. NİNNİLER

Ninni, halk şiirinin anonim eserlerindedir. Çocukları uyutmak ve avutmak için anneleri tarafından söylenen, genellikle tek dörtlük halindeki halk edebiyatındaki nazım türlerindedir.¹ Ninnilerin öğretici yönü de vardır. Özellikle çocuklar, bir gün ninnilerle ana dillerini daha kolay öğrenirler. Anneler genellikle ninniler sayesinde o anki halet-i ruhiyesini yansıtırılar. Annelerin çam beşiklerde, bebeklerini uyutmak için söyledikleri ninnilerden birini örnek olarak vermeye çalışalım:

Besmeleyle uyanır

O nurlara boyanır

Buna can mı dayanır

Ninni yavrum ninni.

Ninni dedim uyutamadım

Sefa ile büyütemedim

Tıpış tıpış yürütemedim

Ninni yavrum ninni.

Anonim halk edebiyatının önemli nazım türlerinden olan ninni ile yazarımız Sabahattin Engin'in oyunlarında karşılaşmadık.

¹ Abdurrahman Güzel , Ali Torun , age., s.166

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

Sabahattin Engin'in Oyunlarında Âşık Edebiyatı

Türk saz şiiri; âşıkların saz eşliğinde irticai olarak söyledikleri şiirlerdir. Kökleri 5. yüzyıla, büyük hakan Atilla'ya kadar dayanan âşık şiiri Fuat Köprülü 16. yüzyıldan itibaren başlatır. Âşık şiiri, adından da anlaşılacağı gibi “sevda şiirlerinin” işlendiği türdür. Âşığın yaratıcılığı irticai şiir söylemesinden gelir. Onlar şiiri yazmaz, söylerler. Onlarda şiir müzikten ayrılmaz. Yani sadece söylenmez, aynı zamanda çalar ve çağırırlar. Âşıklar düz konuşma biçiminde söylemekle şiir söylemeyi dilden söylemek ve telden söylemek deyimleri ile ayırırlar; bununla âşıkın şiirini söylerken sözlere eşlik eden müzik aracının, âşıkın şiirinden ayrılmaz bir öge olduğu anlatılmak istenir.¹

Âşıkın şairlik gücünü ve yetkisini, düşünde kendisine pirin in sunduğu “aşk badesi” içmekle kazanıldığına inanılır. Böyle bir olağan üstü olayla şairlik niteliği kazanmış sanatçıları daha da kuşkusuz ayırt etmek isteyenler, onları badeli âşık, halk aşığı sözleri ile nitelendirir.

Türk saz şiirinin 1. derece yazılı kaynağı cönklerdir; diğer kaynaklar arasında bize ışık tutacakların sayısı son derece azdır. Prof. Dr. Saim Sakaoglu “Türk Saz

¹ Pertev Naili Boratav, age, s.22

Şiiri” adlı makalesinde saz şiirinin en önemli kaynaklarından bir olarak Evliya Çelebi’nin *Seyahatname*’sini göstermiştir. Ancak *Seyahatname*’nin de tam olarak güvenilmeyeceğinden bahsetmiştir.¹

Âşık şiirinin biçimlerini ölçülerine göre ikiye ayırırız. Hece ölçüsü ile yazılanlar, aruz ölçüsü ile yazılanlar.

Heceli biçimlerin, ölçülerine göre çeşitlenmeleri şöyledir:

- a) 4+4+3 ya da 6+5, 11 li hece ölçüsü
- b) 4+4, 5+3 ya da serbest duraklı, 8 heceli şiirler
- c) 4+3 ya da serbest duraklı 7 heceli şiirler

Aruzlu biçimlerin en çok kullanılanları divan, semai ve kalenderidir.

Âşık edebiyatının başlangıcı XVI. yy olarak kabul edilir. XIX. yy âşıklarının sayısında büsbütün artma görülmekle birlikte XX. yy köklü bir değişiklik yaşanmıştır. Türk sosyal hayatında yaşanan büyük değişiklik âşık edebiyatına da yansımıştır. Bu tarihten itibaren batılı şiir tarzı ön plana çıkmaya başlamıştır. Fuat Köprülü, XX. yy âşıklık geleneğinin tamamen tükendiği kanaatindedir.

¹ Saim Sakaoğlu, “ Türk Saz Şiiri” , Türk Dili Dergisi, Türk Şiiri Özel Sayısı, 1989, s.105-250

Karacaoğlan, Köroğlu, Ercişli Emrah,  şık  mer, Gevheri, Bayburtlu Zihni, Dadaloğlu, Erzurumlu Emrah,  şık Veysel, Murat  obanoğlu... Çeşitli dönemlerde yaşamış ve şiirleriyle günümüze kadar ulaşmayı başarmış şairlerimizden bazılarıdır.

1. OYUNLARIN ÂŞIK KADROSU

Sabahattin Engin'in tiyatro eserlerinin içinde tarihe adını kazınmış kişilerle de karşılaştık. Kimi şiirleriyle, kimi bilgisiyle oyunların içinde yerini almıştır.

Âşık şiiri temsilcileri de oyunların kadrosunda yer almaktadır. Karaca Oğlan ve Köroğlu şiirleri ile oyunları zenginleştirmiştir.

Karaca Oğlan ve Her şeyden üstün adlı oyunun kadrosunda Karaca Oğlan'a, Köroğlu adlı oyunun kadrosunda ise Köroğlu'na ve şiirine yer verilmiştir.

Âşık edebiyatımızın bu ustalarını kısaca tanıtmayı uygun gördük :

KARACA OĞLAN

Karaca Oğlan'ın hangi yüzyılda ve nerede yaşadığına dair soruların kesin bir cevabı yoktur. Yapılan araştırmalar Karaca Oğlan'ın güneyli olduğunu ve 17. yüzyılda yaşamış olduğunu gösterir.

Karaca Oğlan bölge dilini başarıyla kullanan, güzelleri methederken, canlı tasvirleriyle şiirine renk katan bir âşığıımızdı. Şiirlerinde daha çok 11 heceli mısraları tercih etmiştir. Semai ve varsağılarıyla şöhet kazanmasına rağmen daha çok yarım ve tam kafiyyeye yer vermiştir.

Güzel ve güzellik kavramlarından başka Karaca Oğlan'da gurbet teması da büyük yer tutar. Karaca Oğlan gurbet gezen, gezip gördüğü yerler içinde gurbet duygusunu işleyen saz şairlerimizdendir.

İncelediğimiz eserlerden biri olan *Karaca Oğlan ve Her Şeyden Üstün* adlı oyunda Karaca Oğlan oyuncu kadrosunun içinde yer almaktadır. 24 yaşında, cura çalan ve sürülerini otlatmak için diyar diyar dolaşan bir çoban olarak karşımıza çıkar. Farsak aşiretinden bir yörük olduğu belirtilen Karaca Oğlan'ın âşıklık özelliğı ön plandadır. Köyün ağasının kızı olan Elif'e âşıktır ve Elif uğruna türlü şiirler söyler. Can yoldaşım dediğı curasını yanından ayırmayan Karaca Oğlan oyunun sonunda büyük aşk duyduğu Elif'e kavuşamaz. Elif'in benimle evlenebilmen için saz çalmayı bırakacaksın demesi üzerine şiiri ve sanatı tercih eden Karaca Oğlan gurbet ellere gider.

Oyundaki Karaca Oğlan ile gerçek Karaca Oğlan'ın aynı özelliklere sahip olduğunu, gerçeğe bağı kalındığını görüyoruz.

Gurbet gurbet dolaşıp, irticalen şarkı söyleyen, Elif'e olan aşkıyla bilinen Karaca Oğlan'ın oyunda da aynı özelliklerle karşımıza çıktığını tespit ettik.

KÖROĞLU

Kendisi hakkında sınırlı sayıda kaynağa sahibiz. Bu kaynaklarda hikâye/destan kahramanı Köroğlu ile karıştırılmaktadır. Evliya Çelebi, *Seyahatnamesi* Köroğlu'ndan bahseden kaynaklardan biridir. *Seyahatname*'de Köroğlu'ndan “Çöğür” şairi olarak bahsedilmektedir.

Şiirlerinde savaş konularına, dünya işlerine, gönül ve sevgiliye yer vermiştir. Şiirlerinde sade bir dil kullanılmış ve aruzun tesirinde kalmamıştır. 16. yüzyıl sonu ile 17. yüzyılın başlarında yaşadığını ve büyük bir şöhret kazandığını söyleyebiliriz.

Tarihte Köroğlu mahlasını kullanan birkaç şairle daha karşılaşmaktayız. Ayrıca Doğu Anadolu Bölgesi'nde dağ başlarında zengin kervanları soyup aldığı para ve eşyayı fakirlere dağıtan bir eşkıyadan da bahsedilir. Şair Köroğlu ile eşkıya Köroğlu'nun aynı kişiler olup olmadığı da kesin değildir.

Sabahattin Engin'in *Köroğlu* adlı oyunda ünlü destan kahramanı Köroğlu'na yer verilmiştir. Oyunun başlangıcında Sabahattin Engin'in Köroğlu üzerine yaptığı araştırmalar bulunmaktadır.

Sabahattin Engin, Köroğlu'nu pek çok bakımdan Robin Hood'a benzetir. Devlete sadık oluşu, halkı yiyicilerin elinden kurtarması, haksızlıklar için savaşması açısından Robin Hood'a benzetmiştir. Ancak Robin Hood hakkında pek çok destan, pek çok

kitap yazılmasına rağmen Köroğlu hakkında gerekli çalışmaların yapılmadığını düşünerek böyle bir çalışma yaptığını oyunun başında belirtmiştir.

2. şİİRLER

Öncelikli olarak tiyatro eserlerinin içinde geçen Kara Oğlan' a ait şiirleri vermeyi uygun gördük:

ukurova bayramlığını, giyerken,
Çıplaklığın üzerinden soyarken,
Nisan yeli kiş yelini kovarken,
Ağacımız yapraklara donanır.
Taşlarımız sular ile yıkanır,
Pınarımız ağlar, akışır dağlar. (Hal.Sev., 9)

Bülbül ne yatarsın bahar erişti,
Ulu dağlar göl olduğu zamandır.
Kat kat oldu, göl yaprağı ayrıştı,
Bülbüllerin kul olduğu zamandır.

Gene bahar oldu açıldı güller,
Ötmeye başladı dalda bülbüller,
Başka bir Hl oldu, açtı sümbüller,
Âşıkların dell' olduğu zamandır.

Gene bilir bülbül gln hlinden
Yeter deli oldum senin yelinden.
Aşıp aşıp gelir yayla derinden
Gln bize mest olduğu zamandır.

Gene oşt bütün baharla dağlar,
Bülbüller tşp kamuyu bağlar.
Türlü iekler bezenmiş bağlar,
Uludağlar yol olduğu zamandır. (Hal.Sev., 12-13)

Kuş sesleri ovalara yayılır,
İnsan buna hayran olup bayılır.
Bal yaparlar çiçeklere kanarlar.
Kuzucuklar taze imen ararlar,
Yeşillenmiş ağaçlarda yapraklar,
Amber gibi mis kokuyor topraklar. (Hal. Sev., 16)

İncecikten bir kar yağar,
Tozar Elif Elif diye
Deli gönül hayran olmuş,
Gezer Elif Elif diye

Elif'in uğuru nakışlı,
Yavru balaban bakışlı,
Yayla çiçeği kokuşlu,
Kokar Elif Elif diye.

Elif Kaşlarını çatar
Gamzesi sineme batar.
Ak elleri kalem tutar.
Yazar Elif Elif diye.

Karacaoğlan eymelerin,
Gönül sevmez değmelerin.
İliklenmiş düğmelerin,
Çözer Elif Elif diye. (Hal. Sev., 27-28)

Seher yelinin estiği
Esip bağrımı kestiği.
Ela gözlümün bastığı.
Yerler ben olsam, ben olsam.
Dolan deli gönül dolan
Akan sular gibi bulan
O yârin gözünde olan
"Ben" ler ben olsam, ben olsam

Yare geçmedi dilekler,
Bilezikli kar bilekler,
Eller ben olsam,
Ben olsam. (Hal.Sev., 30)

Bir yavru götürdü beni yükseğe
Gördüm o yükseğin yolları sarhoş
Yağmurlar yağanda ürüzgar esende
Eğilmiş selvinin dalları sarhoş.

Gül yârim oturmuş zerli postuna,
Hiç bakmıyor sevgisine dostuna
Güz gelende çayır çimen üstüne,
Nasıl oturayım gülleri sarhoş

Yarım benim yücelerde yuvalar,
Çıkmış ovalara şahin kovalar,
Değmeyin sunama beyler ağlar,
Humar humar kokar yolları sarhoş
Yavrunun yurdu Nurhak dağıdır,
Beni işitince zülfün dağıtır
Yar türkü söylüyor yolları sarhoş. (Hal.Sev., 33-34)

Sunayı da deli gönül sunayı,

Ben yoluna terk edeli sılayı,
Armağan gönderdim telli turnayı,
İner gider ela gözlü sürmeli.

Ateş yanmayınca duman mı tüter,
Ak göğsün üstünde çimen mi biter,
Vakti gelmeyince bülbül mü öter,
İner gider ela gözlü sürmeli.

Geçenlere uğradım da yurduna,
Dayanılmaz ayrılığın derdine,
Yıkılasın karşı dağlar ardına,
Ağar gider ela gözlü sürmeli.

Karacaoğlan yoluna sadık kul gibi,
Gönül hüsnün verir pembe gül gibi,
Seherde açılan sümbüller gibi,
Kokar gide ela gözlü sürmeli. (Hal. Sev.,49)

Kuzucuklar taze çimen ararlar.
Sararıyor ağaçlarda yapraklar
Yanık yanık güz kokuyor topraklar
Buruk buruk güz kokuyor yapraklar (Hal.Sev., 56)

Karaca Oğlan' ın Őiirlerinden sonra eserlerde karşılaştığımız diğer bir âşık
Koroğlu' nun Őiirlerini burada vermeyi uygun gördük:

Nice kal ayraç alara atardı daŐın,
Kim kesti o, ejderha gibi dev başını?
nl kaldı cihanda Koroğlu koç'un. (Koroğlu, 4)

Mert dayanır, namert kaçar,
Meydan gümbür gmbrlenir.
Őahlar Őahı divan açar,
Meydan gümbür gmbrlenir.

Yiğit kendini vende,
Oklar menzili dvende,
Kılıç kalkana değende,
Meydan gümbür gmbrlenir.

Ok atılır kal' asından
Halk saklasın belasından,
Koroğlu' nun narasından
Meydan gümbür gmbrlenir. (Koroğlu, 23)

Tan yeri ağanda Şafak skende

Düşmanın üstüne hörelenmeli
Düşmen kılıç ile kalkan çekende,
Yiğit on beş yerden yaralanmalı

Haber aldık ihvandan kulundan
Doyuk olduk akçesinden kulundan
Bey kardeşler akan terin ardından
Altımızda atlar havalanmalı

Köroğlu der kral gele, han gele
Biz isteriz günde yüz tufan gele,
Derelerden oluk oluk kan gele,
Sele düşüp gövde yürelenmeli. (Köroğlu, 25)

Bir yiğit haykırp meydana gelse
Arka verip sığınacak yer gerek.
Çamlıbel' e metin kale yapmağa
Kendi yiğit, özü çetin er gerek.

Hey n'olanda, oğlum Ali n'olanda,
Zor düşmanı bölük bölük bölende

Padişahın divanına varanda,
Dil tutulur, dili tutar el gerek.

Sıra sıra Koçyiğitler dizersin,
Düşmanları bölük bölük bozarsın
Berhaneyi Çamlıbel' de çözersin,
Burada sana barınacak yer gerek

Göğüs gerek arka verek dağlara,
Hizmet edek bacılarla bağlara
Şanla varmak için nice illere,
Burada sana kal'a gerek, sur gerek

Bir köşk gerek oturmağa yaz ile,
Sakilerde mey doldursun naz ile,
Yiğitlere kumandasın saz ile,
Vermek için yakışacak dil gerek.

Yusuf usta selamladı öğüdü
Sen tamam et yirmi bir bin yiğidi
Gözlerim görmüyor suçum ne idi
Koma kıyamete burada al gerek. (Köroğlu, 27)

Behey ağalar, paşalar
Görünce düşman şaşalar
Daşdak orman meşeler,
Yol verin ayaz geliyor.

Yol verin dumanlı dağlar
Ağmağa ayvaz geliyor.
Çağlasın soğuk pınarlar,
İçmeğe ayvaz geliyor.

Şu dağlarda biten güller
Kokusu lal eden diller
Dalından cüda bülbüller,
Ötüşün ayvaz geliyor

Bizim yaylanın yiğidi
Elinden düşmez dividi
Yaylanın selvi söğüdü,
Yol verin ayvaz geliyor

Bizim yaylalar oluklu
Akan sular balıklı,
Al vavalı, mor belikli
Kız gerek ayvaz geliyor

Bizim yaylanın uşığı,
Belinde aydın kuşığı,
Yaylanın türlü çiçeği
Kokuşun ayvaz geliyor

Köroğlu derki tayalar,
Atımız ceylan kovalar,
Sarptaki yüksek kayalar,
Yassılın oğlu geliyor. (Köroğlu, 44)

Ay yansın ağalar güneş tutulsun,
Parlatıp parlatıp çalın kılıncı,
Oklar vıyarak göklere çıksın
Yüce hak uğruna basın kılıncı

Durmayın orada kargı kucakta,
Dolansın köşe bucakta

Sertçe çengelleyin kelle koltukta

Şehitler aşkına çalın kılıncı

Uğuldasın dallar koca dev gibi,

Aksın namert kanı coşsun seller gibi,

Sürgün kır atları esen yel gibi.

Allah Allah diye çalın kılıncı

Yüklenin yiğitler namınız kalsın

Millet hainleri cezasın alsın

Atları öldürün hep yaya kalsın

Köroğlu der size çalın kılıncı. (Köroğlu, 57)

Onları yolladım ile,

Hayatları düştü küle,

Deli hoylu beyim ile

Gitti ayvazım gelmedi.

Kayalardan uçar turna,

Kanatları burma burma

Hem davul çal, hem de zurna,

Gitti ayvazım gelmedi. (Köroğlu, 68)

Davran kıratım davran, yokuşa davran,
Yokuşun başında soyulur kervan.
Düşman karşısında neler yapar sarvan.

Estir kıratım estir, yâre gidelim,
Dost düşman içinde sıla edelim.

Kır'atı sorarsan on beştir yaşı,
İridir gövdesi, ufaktır başı,
Dizgini çekende un eder taşı.

Yokuştan yukarı tavşan sekişlim,
Bayırdan bayıra ceylan büküşlüm,
Anlı akıtmalı, göğsü büküşlüm.

(Köroğlu, 70)

Çamlıbel'e sürer idim yolumu,
Altınlarla nallatırdım nalını,
Üç güzele dokutturdum çulunu,
Alma gözlü, kız perçemli Kır'atım.

Başını başımdan yukarı tutar,
Silkinir köpüğü başımdan atar.
Kaçarsa kurtulur, kovalarsa tutar,
Alma gözlü, bol kaçkalı Kır'atım.

(Köroğlu, 70)

Kır'atın değerini sorarsan bana,
Seksen bin tümene yine de vermem,
Seksen bin ak kuzu, kıvrımlı koça,
Seksen haznelik pula da vermem.

Seksen bin yiğide, seksen bin ata,
Seksen bin ülkeden gelen berata,
Seksen bin sabana, seksen bin çifte,
Seksen bin koşumluk mala da vermem.

Köroğlu sözünü duyursun size,
Seksen bin ahırdan gelen öküze,
Seksen bin geline, seksen bin kıza,
Dünya bağışlansa da yine de vermem.

(Köroğlu, 70-71)

Yürüyün aslanlar günümüz geldi,
Bayramımız böylece çift oldu bugün.
Yüce milletimiz haberini saldı,
Koşun yiğitlerim Bağdat'a diyor.

Köroğlu'yum verem yiğit hakkını,
Azarlayın korkaklarla bıçkını,
Çarpar yağmur gibi oklar sepkeni,
Koşun hey yiğitler Bağdat'a diyor.

(Köroğlu, 78)

Düşman geldi karşımıza dizildi,
Alnınıza kara yazı yazıldı,
Tüfek icat oldu mertlik bozuldu,
Eğri kılıç kında paslanmalıdır.

(Köroğlu, 79)

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

Sabahattin Engin'in Oyunlarında Dinî

Tasavvufi Türk Halk Edebiyatı

Dinî – Tasavvufi Türk edebiyatı, Türk edebiyatının İslâmiyetten önce ve İslâmi devreleri içinde yer almaktadır. Bu edebiyat işlediği konular ile halk dilini, zevkini, düşüncesini, duygu ve inancını esas alarak halkın bütünü ile içi içe bulunmakta ve her zümreye hitap etmektedir.¹

Dinî – Tasavvufi edebiyatın fikir kaynağı ve temel dayanağı İslam dini ve tasavvuftur, ayrıca bu edebiyat Halk Edebiyatı ile Divan Edebiyatı arasında bu iki edebiyatı birbirine yaklaştıran, her iki edebiyatın hitap ettiği ayrı ayrı zümreleri birleştiren bir “edebiyat köprüsü” vazifesini görmektedir.²

Dinî – Tasavvufi Türk edebiyatı, vezin, kafiye, anlatım şekli, dil ve üslup özellikleri bakımından İslâmdan önceki edebiyatımızın tesiri altında kalmıştır.

Türkler, göçebe hayatlarını icabı olarak Müslüman olmadan önce çeşitli inançları benimsemişlerdir. Ancak, bu dönemlerinde de tek Tanrı inancına

¹ Abdurahman Güzel, Türk Dili Dergisi Türk Şiiri Özel Sayısı III., s. 260–262.

² Nihad Sami Banarlı, Resimli Türk Edebiyatı, C.1, 216.

sahiplerdi. Bu inanç çerçevesinde Türklerin İslam öncesi ve İslâmi dönem destanları ve kaynak eserlerinde dinî ve tasavvufî düşüncenin oluşmaya başladığı görülmektedir.

Ahmet Yesevi, Hacı Bektaş-ı Veli, Yunus Emre, Mevlana Celaleddin-i Rumi Hacı Bayram Veli, Akşemsettin, Gülşehri ve Süleyman Çelebi... dinî ve tasavvufî halk edebiyatında önemli eserler vermiş mutasavvıfların başında gelir.

Dinî – Tasavvufî Türk edebiyatının hedef kitlesi geniş bir yelpazeye hitap ettiği için farklı zevklere seslenmiştir. Bu nedenle vezin konusunda da çeşitlilik yaşanır. Nazım ölçüsü hece ve aruzdur. Vezinlerde sık sık imale ve zihafa başvurulmuştur. Hece ölçüsünün özellikle 7, 8 ve 11’li olanları tercih edilmiştir. Duraklara dikkat edilmekle birlikte zaman zaman ihmal edildiği de olmuştur.

Nazım şekilleri bakımından da çeşitlilik gösteren Dinî – Tasavvufî Türk edebiyatında klasik edebiyatla Halk Edebiyatı nazım şekilleri görülmektedir. Gazel, kaside, kıta, musammat, murabba, terkiib – i bend, terci-i bend, rubaî, tuyuğ ve mesnevî şairlerimizin kullandıkları başlıca nazım şekillerindendir.

Dinî – Tasavvufî Türk edebiyatının dili halka hitap eden, okumuş aydın bir dildir. Dilleri, saz şairlerinininki kadar ağır bir dil de değildir. Bu şiirlere halktan ve köyden alınmış pek çok kelime ve deyim yanı sıra yabancı kelimeler, basmakalıp tasavvuf ve tarikat deyimleri de bulunur.

Türkistan’ da Ahmet Yesevi ile başlayan tasavvuf edebiyatı, Anadolu’da Yunus Emre ile devam etmiştir. Âşık Paşa ve Kaygusuz Abdal’dan sonra Hacı Bayram-ı Veli de Yunus tarzında ilahiler söylemiş ve bu gelenek günümüze kadar devam etmiştir.

1- OYUNLARIN ÂŞIK KADROSU

YUNUS EMRE

Yunus Emre bir Türk- İslam mutasavvıfıdır. Onun şahsiyetini yoğuran en önemli unsur da tasavvufî hayatıdır. Yunus Emre’ nin tarihî hayatı menkabeler içinde kaybolup gitmiştir. Kaynaklar Yunus’ tan bahsederken daima rivayetleri aktarmaktadır. Bu nedenle Âşık hakkında bilgi toplarken menkabelerden yola çıkılması zorunlu hale gelmiştir.

Yunus’ un hayatı daha çok Hacı Bektaş-ı Veli’ nin *Vilayetname’* sinde kayıtlıdır. Yunus’ un hakikî hayatı ve şahsiyeti hakkında pek az şey bilinmektedir. Tarihî belgelerin yetersiz oluşu, şairin doğum tarihi ve yeri, yaşadığı çevre konusunda çeşitli fikirlerin ortaya atılmasına sebep olmuştur. Rivayetlere dayanarak Yunus’un Sivrihisar’ ın Sarıköy adlı bir köyde doğmuş olduğu söylenebilir.

Şairimiz şiirlerinde mahlas olarak “ Yunus Emre” den başka “ Yunus, Âşık Yunus, Koca Yunus, Tapduk Yunus” gibi isimler de kullanmıştır.

Yunus’ unu evlenip evlenmediği, çocuklarının olup olmadığı tam olarak bilinmemektedir. Bu konuda kaynaklarda yeterli bilgi mevcut değildir. Yunus Emre’ den bahseden eski kaynaklarda O’ nun Ümmî olduğunu belirtir. Çeşitli görüşlerin

yanında Yunus' un kendi eserlerinde rastlanılan bilgilerde de ikilik vardır. Bazı beyitleri tahsiliyle alakalı olduğu halde, bazı beyitleri de Ümmîliği ile ilgilidir.

Yunus , ilden ile yürüyüp dost sorduğunu, Urum' da, Şam' da kendisi gibi bir garip bulamadığını, gurbet ilinde Âşık olup Mecnûn gibi dolaştığını, Kayseri, Tebriz, Sivas, Maraş, Şiraz gibi şehirlerden sonra Anadolu' ya geri geldiğini bazı şiirlerinde yazmıştır.

Yunus Emre' nin Risâletü' n Nushiyye ve Dîvânı olmak üzere bilinen iki eseri vardır. Yunus Emre 13. yüzyılda Anadolu sahasında Oğuz Türklerinin konuşup yazdığı yazı dilinin en mühim temsilcisidir.

Yunus' un kullandığı kelime ve söz grupları, mecazlar Türkçe' nin edebîleşmesi yolunda büyük bir dönüm noktasıdır.

Yunus' un idealize ettiği tip “ insan- ı kâmil” tipidir. Yunus Emre' nin işlediği tasavvuf, islamî ve insanî bir tasavvuftur. Şiirlerindeki şekil ve muhteva kendine has, millî ve islamî bir yapı arz eder. ¹

Eserlerini incelediğimiz yazarımız Sabahattin Engin' in oyunlarında da Yunus Emre ile karşılaştık. Oyunlarından birinin adını *Yunus Emre* olarak veren Engin, Yunus' un tasavvufi kişiliğini yansıtan bir eser kaleme almıştır.

¹ Mustafa Tatçı, Yunus Emre Dîvanı, Ankara 1990, s.7- 45

2-ŞİİRLER

Akıl ermez yaradanın sırrına
Muhammed Ali'ye indi bu kurban
Kurbanla kudretinin nuruna
Hasan Hüseyin'e indi bu kurban

Ol İmam Zeynel'in destinde idim
Muhammed Bakır'ın dostunda idim
Ca'fer- i Sadık'ın postundaydım
Musa, Kazım, Rıza'ya indi bu kurban

Muhammed Taki'nini nurunda idim
Aliyyül- Naki'nin sırrında idim
Hasan- ül askerinin darında idim
Muhammed Mehdi'ye indi bu kurban

Aslı Şah-ı Merdan, güruh'u Naci
Gerçeğe bağlıdır bu yolun ucu
Senede bir kurban talibin borcu
Pir-i Tarikata indi bu kurban

Tarikattan hakikat'a ereler
Cennet-i âlâ'ya hülle sereler
Muhammet Ali'nin yüzün göreler
Erenler aşkına indi bu kurban

Şah Hatayım eder bilir mi her can
Kurbanın üstüne yürüdü erkan
Tırnağında tesbih, kanında mercan
Mü'min olanlara indi bu kurban (Hacı, 116-117)

Çün çerağ-ı fahr uyandırdık hüdanın aşkına
Seyid elkevneyn Muhammed Mustafa' nın aşkına
Sâki-i Kevser Aliyyül Murtaza' nın aşkına
Hem Hatice Fatma Hayrunisa'nın aşkına
Şah Hasan Hülki Rıza Hem şah Hüseyin Kerbela
Ol imam-ı etkiye Zeynel Abânın aşkına.
Pirimiz hünkarımız Bektaş-ı Veli'nin aşkına
Haşrederek yanan yakılan âşıkârın aşkına (Hacı, 118)

Bugün pir bize geldi.
Gülleri taze geldi.
Önü sıra kanberi
Ali Mirtaza geldi.
Lâilahe illallah

Ali Mirtaza şahım
Yüzüdür kıblegahım
Miractaki Muhammed
Alemde padişahım
Lâilahe illallah (Hacı- 119)

Lâilahe illallah
Ali mürşid, Ali Şah
Ali Haydar Ali Şah
Ali Eset, Ali Şah
Ali şirdir, Ali Şah,
Eyvallah Şahım eyvallah
L'ailahe illallah (Hacı- 120)

Bismişah ! Allah...Allah!
Meded Allahım meded
Gel dertlere derman eyle
Yetiş ya Muhammed Ali,
Gel dertlere derman eyle
Var Allah'tan dilek dile
Mehdi sahip zaman gele
Dedemoğlu secde kıla
Gel dertlere derman eyle

Mirac okudu Cebrail
Mustafa Muhammed Mah-i
Hak emrine oldu kail
Eyledi hem azm-i râhi
Ayak üste kalktı server,
Oldu gözü, gönlü envar
Sır ile oldu münevver
Dedi bu hikmet-i ilahi

Buyurdu ol nur-u vahid,
Size armağan bu tevhid
Cümlesi de oldu sacid
Zikretti kelimetullahı. (Hacı, 121)

Sabahtan yüzümü Hakka döndürdüm,
Muhammed Ali'yi göreyim deyu
Dünyanın gamından çektim elimi
Murşid-i Kamil'e ereyim deyo
Varıp bir Kamil'e yoldaş olmağa
Aht eyleyüp ikrarında durmağa
Dört divarın binasını kurmağa
Ararım üstadım bulayım deyu
Aşıkım serimi sevdaya saldım

Aşkın ateşine tutulup yandım
İmam eşiğinde peymance durdum
Ali'nin yoluna öleyim deyu

Ol imam Hasan'ı canımla sevdim.
Mazlum Hüseyin'in bağrında durdum
İmam Zeynel ile zindana girdim
Kendimi kırk pare böleyim deyu. (Hacı, 121-122)

Daim bülbül gibi güler şakırım
Babında dururum İmam Bakın'ın
Geceye gündüz vird eyleyip okurum
İmam Cafer'den dersim alayım deyu
Musa-i Kazım'a darım niyazım.
İmam Rizaya bağlıdır özüm.
Tâki Nâki – Askeri'yedir sözüm
Mehdi ile kılıç olayım deyu.
Kul Veli'yim Hakka niyaz ederim
Hakkın buyurduğu kelamı söylerim
On iki imama uyayım deyu (Hacı, 122)

Bismişah! Allah Allah!...
Lütfuna muhtacız eyle ihsan ya Hüseyin.
Hatta derdimize sende derman eyle derman ya Hüseyin.

İznik ile su tapşırđım aşkına vermek için
Aşkınla içenlere kıl ab-ı hayat ya Hüseyin (Hacı, 122)

Adımız miskindir bizim,
Düşmanımız kindir bizim
Biz kimseye kin tutmayız
Kamu alem birdir bizim. (Yunus Emre, 10)

Dervişlik der ki bana sen derviş olamazsın,
Dövene elsiz gerek, sövene dilsiz gerek
Derviş gönülsüz gerek, sen derviş olamazsın

Dervişlik dedikleri hırka ile taç değil,
Gönlün derviş eyleyen hırkaya muhtaç değil,
Hırkanın ne suçu var sen yoluna varmazsan,
Var yoluna yürüsen, er yolun kalmış değil (Yunus Emre, 12-13)
Bir kez gönül kırdın ise, bu kıldığın namaz değil,
Yetmiş iki millet dahi elin yüzün yumaz değil,
Kişi bile özlemine demiye sözün kemini,
Bu cihan cehennemini, sekiz uçmak eder bu söz

Bir yaktın ise, er eteğin tuttun ise,
Bir kez hayır ettin ise, birse bile o az değil,
Yol odur ki doğru vara, göz odur ki doğru göre,

Er odur ki sözde dura, yüceden bakan söz değil

Yunus bu sözleri çatar, sanki balı yağa katar,

Halka matahların satar, yüke gevherdir tuz değil. (Yunus Emre, 15)

Taptuğun tapısında,

Kul olduk kapısında,

Yunus miskin çiğ idin,

Piştik elhamdülillah,

Vardığımız illere,

Şol safa gönüllere,

Baba taptık manisin,

Saçtık elhamdülillah

Şu karşiki dağları,

Ovaları bağları,

Sağlık safalık ile,

Geçtik elhamdülillah.

Kuru idik yaş olduk,

Ayak idik baş olduk,

Kanatlandık kuş olduk,
Uçtuk elhamdülillah. (Yunus Emre, 51)

Yunus Emre der hoca,
Gerekse var bin hacca,
Hepsinden iyice,
Bir gönüle girmektir. (Yunus Emre, 57)

Yürü yürü yalan dünya,
Yalan dünya değil misin?
Yedi kere ıssız kalıp,
Dolan dünya değil misin?

Ateş bıraktı gönlüme,
Dumanı girdi gözüme,
Bu gözle bugün yüzüme,
Gülen dünya değil misin?

Yalan dünya, yalan dünya,
Yalan dünya değil misin?
Muhammet' i bir top beze,
Saran dünya değil misin? (Yunus Emre, 61)

Ben ‘‘Ay’’ ımı yerde gördüm,
Ne işin var gökyüzünde,
Benim gönlüm yerde gerek,
Bana rahmet yerden doğar. (Yunus Emre, 62)

Bana namaz kılmaz deme,
Ben kılarım namazımı,
Kılar isem, kılmaz isem,
Ol Hak bilir niyazımı. (Yunus Emre, 59)

Elif okuduk ötürü,
Pazar eyledik götürü,
Yaradılmışı severiz,
Yaradandan tr. (Yunus Emre, 68)

Bir kes gönül yıktın ise,
Bu kıldığın namaz değil,
Yetmiş iki millet dahi,
Elin yüzün yumaz değil. (Yunus Emre, 77)

Acep şu yerde varmola, şöyle garip bencileyin,
Bağrı taşlı, gözü yaşlı, şöyle garip bencileyin.

Gezerim Rum ile Şam'ı, yukarı ileri kamu,
Çok isterdim bulamadım, şöyle garip bencileyin.

Kimseler garip olmasın, hasret oduna yanmasın,
Hoca kimseler duymasın, şöyle garip bencileyin.
Söyler dilim, ağlar gözüm, gariplerden göynüm özüm,
Meğer ki gökte yıldızım, şöyle garip bencileyin.

Bir garip öldü diyeler, üç günden sonra duyalar,
Soğuk su ile yuyalar, şöyle garip bencileyin.
Hem Emrem Yunus biçare, bulunmaz derdime çare,
Var mıydı geç şardan şara, şöyle garip bencileyin. (Yunus Emre, 67)

BEŞİNCİ BÖLÜM

Sabahattin Engin'in Oyunlarında Geçiş Dönemleri

1- DOĞUM

Türk halk biliminde doğumdan ölüme kadar geçen süreye geçiş dönemi denilmektedir. Bu uzun süre içerisinde sünnet, askerlik gibi hayatın önemli parçaları mevcuttur.

Hayatın başlangıcı doğumla başlar. Doğum da kendi içerisinde folklorik unsurları barındırmaktadır. Çocuğu olmasını isteyen genç kadın, yatır ziyaretlerinde bulunarak adaklar adar. Evlendiği gün gelin yatağında bir oğlan çocuk yuvalanır ya da kucağına bir oğlan çocuk verilir.

Çocuk sahibi olma süresi uzadıkça farklı yöntemlere yönelinir. Kutlu sayılan yerlerin suyundan içilir, çocuk sahibi olan bir kadının avucundan su içilir, doğum sancısı çeken kadının ısırıldığı elma yenilir. Bunların dışında hocalara muskalar yazdırılır, onlar tarafından okunur üflenir.

Çocuk sahibi olacağı anlaşılan bir kadın, bebeğinin kız mı erkek mi olduğunu anlayabilmek için çeşitli yöntemlere başvurur. Bunlar yalnızca yorum ve fal niteliğinde işlemlerdir. Eğer gebe kadın düşünde ay görürse oğlan, güneş görürse kız olacağı yorumlanır. Bunların dışında gebe kadının vücudunun şeklinden, hamileliği

boyunca canının çektiği yiyeceklere ya da güzelleşip çirkinleşmesine kadar pek çok değişiklik bebeğin cinsiyeti hakkında yorum yapılmasını sağlamaktadır.

Aşerme, gebeliğin belli bir döneminde görülen bir haldir. Kimi yiyecekleri canı çekmesi, sürekli o yiyecekleri yemesi ile yorumlanmaktadır.

Doğum vakti yaklaşınca doğumun kolay gerçekleştirilebilmesi için de çeşitli yöntemler uygulanmaktadır. Anadolu Türklerinin geleneklerinden biri doğum sancısı çeken kadının evindeki kapalı yerleri ya da kilitli şeyleri açmaktır. Ayrıca kadının saç örgülerini çözmek de bunlardan biridir. Bunların dışında çeşmelerin musluğunu açmak, su akıtmak, kümesteki hayvanları serbest bırakmak da doğumun daha kolay gerçekleştirilebilmesine işarettir.

Doğum yapmış olan kadına lohusa denilmektedir ve bu dönemde de gerek bebeği, gerekse anneyi korumaya yönelik çeşitli inanışlar mevcuttur. Özellikle 40 gün içinde alınan önlemler vardır. Doğum yapan kadına al renkte bir kurdele bağlanır. Bunun nedeni albastıdır. Alkarası, alanası diye de adlandırılan olağanüstü varlıktan lohusayı korumak gerekir. Eki Türklerde bebeğin yatağına metal demir koyulur, annenin yanına ise süpürge konulurdu. Ayrıca albastıyı önlemek için yatağın yakın bir yerine Kur'an-ı Kerim konulmaktadır.

Bebek 40 günlük olunca kırklama töreni yapılır. Çocuk ve annesi bir takım kurallara göre yıkanmaktadır. Kırkı çıktıktan sonra artık önemli bir tehlike

kalmamaktadır. Yalnızca nazara karşı çeşitli önlemler alınır ve bebeğe göz değmesi engellenmeye çalışılır.

İlerleyen dönemlerde çocukla ilgili yapılan diğer bir uygulamla ise diş buğdayı ya da diş göllesi diye adlandırılan bir törendir. Çocuğun dişinin çıktığını ilk gören kişi çocuğa çeşitli hediyeler alır. İlk diş çıktığında buğday kaynatılır. Bunun nedeni dişlerinin de buğday gibi düzgün olması içindir.

Diğer bir geçiş dönemi ise evliliğe varmadan önce yapılması gereken diğer bir merasim de sünnettir. Bu törenle ilgili belli bir zaman ya da mevsim yoktur. Çocuk ergenlik çağına gelmeden yapılmaktadır. Sünnet düğünlerinde kimi yerlerde kına gecesi ve mevlid de yapılmaktadır. Bu törenlerde dikkat çeken en önemli özelliklerden birisi kirvelik geleneğidir. Daha çok Güney ve Güneydoğu Anadolu'da karşılaştığımız kirvelik, çocuğun babasının yakın akrabası veya arkadaşlarından birisi olarak karşımıza çıkar. Kirve dediğimiz kişi, sünnet sırasında çocuğu tutan kişidir. Ayrıca maddi yönden de düğüne katkıda bulunmaktadır.

Doğum öncesinden ergenlik dönemine kadar insanoğlunun pek çok aşamadan geçtiği görülmektedir. Bu âdetlerde yöreden yöreye farklılık göstermekle birlikte özünde birçoğuna sadık kalınmıştır.

Sabahattin Engin'in eserlerinde de Anadolu insanının yaşantısından bölümler yer almaktadır. Gezip gördüğü ya da çeşitli vesilelerle bulunduğu ortamların insanların yaşantılarını tiyatrolarında yansıtmıştır.

Ancak elimizde bulunan tiyatro eserlerinde geçiş dönemlerinin ilki olan doğum ile karşılaşmadık.

2- EVLENME

Yaşamın ikinci geçit dönemi evlenmektir. Evlenmek gerek kızın, gerek erkeğın sosyalleşme sürecinin bir aşamasıdır. Evlenmede belirli aşamalarla gerçekleşir. Bunlardan ilki evlenme çağına gelen gencin bunu belli etmek için giriştiğı yöntemlerdir.

Erkek bu isteklerini belli etmek için sık sık gurbete çıkmak istediklerini dile getirirler. Annelerinin ayakkabıların eşiğe çivilerler. Kızlar ise papatya falına bakarlar, evin damına testi koyarlar.

Geleneksel olarak evlenme “kız bakma” ile başlar. Oğullarını evlendirmek isteyen aileler yakın çevrelerinden başlayarak kız aramaya çıkarlar. Bu arama işine “Görücülük” denilmektedir. Ancak bu gelenek günümüzde giderek zayıflamış, geçerliliğini kaybetmiştir.

Dünürcü olarak adlandırılan bu kişiler kızı beğendikleri zaman aile büyükleriyle birlikte kız istemeye giderler. “Allahın emri, peygamberin kavli” ile kızı anne ve babasından isterler. Allah hayırlı etsin temennileri ile iki aile birbirlerine söz vermiş olur. Kız istemedenden sonra söz ve nişan arka arkaya yapılır.

Söz kesmenin nedeni ise daha kalabalık bir topluluk önünde iki gencin evleneceği duyurmaktır. Bu törende başlık parası da konuşulur.

Söz kesiminden sonra gelen aşama ise nişandır. Önceden hazırlanmış yüzükler ailenin bir büyüğü tarafından gençlerin parmağına takılır. (Sağ ellerin nişan parmağına) Genellikle kız tarafından yapılan nişan merasiminde geleneksel kesimde kadınların ve erkeklerin ayrı yerlerde oturmasıyla gerçekleşir.

Düğünden bir gün önce yapılan merasim ise “Kına Gecesi”dir. Kızın evinde yapılan bu merasimde eğlenceler düzenlenir, geline ve damada kına yakılır. Ancak damada kına yakmak her yerde yoktur. Kına yakılırken, kına türküleri söylenir ve gelin ağlatılmaya çalışılır.

Düğüne mümkün olduğu kadar çok kişi davet edilir. Düğün zamanı ve yeri “okuyucu” tarafından insanlara bildirilir. Günümüzde ise okuyucunun yaptığı işi davetiyeler yapmaktadır. Düğün günü öğleden sonra damadın yakın akrabaları gelin almaya gider. Gelinin baba evinden çıkmadan önce ağabeyi ya da kızın babası tarafından beline kırmızı bir kuşak bağlanır. Bunun nedeni bekareti, saflığı temsil etmektedir. Dua ile evden çıkan kız, artık yeni hayatına adım atmış olur. Yeni evine girerken kayınvalidesi tarafından bir parmak bal yedirilir. Bu balı yemelerinin nedeni ağızlarının tatlı olmasıdır. Saçı olarak adlandırılan diğer bir gelenek ise havaya para saçmak, testi kırmaktır. Bolluk ve bereket dolu bir yaşamları olması için bunlara da dikkat edilmektedir.

Yöreden yöreye ufak farklılık göstermekle birlikte düğün merasimleri bu şekilde yapılmaktadır.

Yazarımız Sabahattin Engin'in oyunlarında düğün merasimlerinin çeşitli bölümlerine yer verilmiştir. Düğün merasimleri oyunlarda şu şekilde karşımıza çıkmaktadır.

Kardeşi: Gönlü kaynak kaynak. Bu yakınlarda dünya evine girer gibi geliyor bana.

A.Reisi: Evlenmek hakkı ama, şimdilik gönlü kimseye yatkın değil.

Kardeşi: Belirtiler var. Gün geçtikçe coşuyor. Coştukça renkleniyor. Daha bir hoş oluyor. (Kar.ve Her., 9)

Karaca Oğlan ve Her Şeyden Üstün adlı tiyatro eserinde dünya evine girmek terimiyle karşılaşmaktayız. Evlenmek anlamında kullanılan bir söz grubudur. Bu karşılıklı konuşmada evlenme çağına gelmiş olan kişinin bunu yansıtması anlatılmaktadır. Aynı oyunda evlilik ile ilgili şu bölümlere de yer verilmektedir.

Karacaoğlan: Gözün kışlağa dönerken seni babandan isteyeceğim.

Elif: İstetme.

Karacaoğlan: Neden?

Elif: Beni gurbete vermez babam.

Karacaoğlan: Allahın emri, peygamberin kavliyle isteyeceğim seni. Unutma

Elif beni. Başıma hiç böylesi gelmemişti. Başım dönüyor. (Kar.Ve Her., 31)

A. Reisi: Bu delikanlı senin kızını görmüş çeşme başında. Şimşekler çakmış gönlünde. Karasevdaya tutulmuş birden. Allah'ın emri peygamberin kavliyle istemeye geldik.

Ağa: Allah kısmet etmişse olur olmasına ama.....

Kardeşi: Ne kadar başlık istersen verecek reisimiz.

Ağa: Başlık kolay.

Kardeşi: Dilediğin kadar para pul.

Ağa: O yetmez.

A.Reisi: Geçenlerde pek beğendiğini söylediğin atı da veririm. (Kar. Ve Her., 70)

Düğün merasiminin başlangıcı olan dünürcü gitme, kız isteme ve başlık parası ile karşılaşmaktayız. Ancak ağa evliliğe rıza göstermeyince Karaca Oğlan ile Elif evlenemezler.

Evlilik ile karşılaştığımız diğer bir tiyatro oyunu ise *Sepetçioğlu Osman Efe'* dir.

Osman Efe: Biliyorum, seni bana vermez.

Afet: Vermez! Vermez ama seni de pek beğenir. Gülü seven dikenine katlanır.

Osman Efe:Beğeniyor ama şöyle düşünecek sanıyorum. Benim dünya güzeli, akıl danesi kızım bir sepetçinin oğlunun ayali olabilir mi? Diyecektir.

Afet: Babam öyle düşünür ama kızının gönlü başka türkü çağırır Osman Efe

Osman Efe: Haklısın! Rahmetli babam böyle derdi: "iki gönül arasına demir duvar örseler erir"

Afet: İş sana düşüyor.

Osman Efe: Nasıl?

Afet: Kaçırırım dersen, kaçarım.

Osman Efe: Anladım.

Afet: Ben şu kadayıca iken bile herkese benzemeyen bir yiğitle, parmakla gösterilen bir delikanlıyla evlenmeyi kurardım. Tersine düşünmek bile beni ağlatır. Kaçalım dersen kaçarım yiğidim! Hem ağlarım, hem giderim, adetimdir ederim. (Sep. Os.Efe,35-36)

Anadolu'da çeşitli evlenmelerle karşılaşmaktayız. Bunlardan en yaygını görücü usulü evlilik olmakla birlikte berdel, beşik kertmesi de diğer evlenme çeşitleridir. Ancak kaçarak evlenme ile de gerek geçmişte gerekse günümüzde sıkça karşılaşmaktayız.

Kızın babasının rızası olmadığı durumlarda ya da aileler anlaşamayınca gençler kaçarak evlenirler. Ailelere de söz hakkı tanımazlar. Yukarıdaki parçada da kaçarak evlenmeye örnek verilmiştir.

Nazar Boncuğu adlı oyunun kişilerinden biri olan Hulki Efendi, oyunun çeşitli bölümlerinde kızının sözlü olduğunu, evlenmek üzere olduğunu belirtmektedir.

Hulki Efendi: Olmaz. Küfür bu. İftira. Nuri mi kandırdı yoksa? Olamaz. Kızım sözlü. Gelecek hafta onu şer-i şerif üzere evlendireceğim (Naz.Bon., 52)

Bu sözlerden “sözlü olmanın” iki aile arasındaki kararlılığını anlamaktayız.

kıyılan söz nikah ile tamamlanmaktadır.

Sabahattin Engin'in oyunları içinde folklorik unsurlarla en çok *Kocadağlar Ağası* adlı oyunda karşılaşmaktayız. Geçiş dönemlerinden biri olan evlilik de bu oyuna konu olmuştur.

Ağa: Nuriye'yi evereceğini duydum.

Mahmure: Kısmet. Ama bu işe gönlüm hiç yatkın değil. Deli Hüsük denen herife kız verilir mi? Ama benim herif "Paraya muhtacım. Hastayım. Başlık alacağım, kendime bakacağım" diyor

Ağa: Duyduğuma göre ağa kızı da gidiciymiş. Bugün söz kesilecekmiş. Hayırlısıyla olsun. (Koc.Dağ., 11)

Oyunun kahramanlarından Ağa ile Mahmure' nin konuşması da evlilik ile ilgilidir. Pek çok yerde para amaçlı evlilikler yapılmaktadır. Bu bölümde de Muhmure'nin eşi para kazanabilmek için kızını evlendirmeyi düşünmektedir.

Mahmure: Hay başımın belası hay...Hey Allahın kazı hey. Buldun da bunadın, Allah'tan belanı mı istiyorsun? Kızımı böyle bir serseriye verir miyim sanıyorsun sen?

Hamdi: Emme o bana beş bin kayme başlık parası verecek. (Koc, Dağ., 30)

Oyunun 1. bölümünde Hamdi'nin kızını başlık parası karşılığında Hüsek'e vermesi üzerinde durulmuştur. Ancak zaman zaman kızına kıyamamış, parayı az bulmuştur ve başta eşi olmak üzere pek çok kişiden tepki almıştır.

Ağa: Bacı,

Mahmure: Buyur ağam.

Ağa: Arife'nin dikişleri ne zaman biter?

Mahmure: Bir aya kalmaz ağam.

Ağa: Acele ediyor Akkaş Ağa. Güz gelmeden olsun diyor. İki bayram arasına girsin istemiyor. Bitecik muradına vardı. Ona eriyorum. Kızımı iyi bir adamın oğluna veriyorum. (Koc.Dağ., 36)

Evlilik döneminde düğün tarihi de oldukça önemlidir. Özellikle geleneksel yaşantıda düğün tarihi tespit edilirken iki bayram arasına, kandillere denk gelmeyecek günler belirlenir. Yukarıdaki konuşmalarda da bunu görmekteyiz.

İncelediğimiz oyunlarda evliliğe yer verilmeyle birlikte çok detaya girilmemiş olduğunu tespit ettik. Uzun bir merasim olan evliliğin yalnızca kız isteme, başlık parası alma, sözlenme kısımları ele alınmış. Ancak ya sevenleri birbirine vermemişler ya da işler bozulmuş. Bu nedenle tam bir düğün merasimi ve onun detaylarını oyunlarda tespit edemedik.

3 – ÖLÜM

Hayatımızdaki son geçiş dönemi olan ölümden de doğum ve evlilikte olduğu gibi birçok törene ve inanişe yer verilmektedir.

Ölümlerle ilgili davranışları 3 grupta inceleyebiliriz. Ölüm öncesi, ölüm sırası ve ölüm sonrası.

Ölüm öncesinde ölümü düşündüren bazı belirtiler vardır. Bunlar hayvan hareketleri, onların çıkarmış olduğu sesler, meteorolojik olaylardır. Evdeki eşyaların gıcırdaması, çeşitli sesler çıkarması bir ölüm olayı olacağına yorumlanır. Ayrıca gece evden kazan verilmesi, ay ve güneş tutulması, yıldız kayması ölüme belirti olarak sayılmaktadır. Bazı hayvanlarında ölümün habercisi olduğu düşünülür. Evcil veya yabani hayvanların uluması, ötmesi, uçuş yönleri de ölüm belirtisi sayılır. Özellikle baykuş ölüm habercisi tanınır ve “ölüm kuşu” olarak adlandırılır.

Ölüm olayı gerçekleşince olayı duyan komşular ölü evine toplanarak ölenin yakınlarını teselli etmeye, acılarını paylaşmaya çalışırlar. Camiden verilen sala ile de daha çok kişinin bu olaydan haberdar olmaları sağlanır.

Ölen kişinin gözleri bağlanır. Bunun nedeni “bu dünyada gözünün kalmaması”dır. Ayrıca çenesi bağlanır. Bunun yapılmasındaki sebep ise çenenin sarkmamasıdır. Cesedin şişmemesi için karnına bıçak koyulur.

Bütün bu hazırlıklardan sonra gömme için gereken işleme geçilir. Yıkama, kefenleme ve cenaze namazının kılınması da sırayla takip edilecek işlemlerdir. Cenaze namazı kılındıktan sonra daha önceden hazırlanmış olan mezara kible doğrultusunda yerleştirilir.

Mezara yerleştirme işlemi bitince dualarla mezarlıktan ayrılır. Ölüm olayının gerçekteşmesinden sonraki 40. ve 52. günleri ile yılı denilen günde dini törenler düzenlenir ve yemekler verilir, Helva dağıtılır.

Ölümlle ilgili karşımıza çıkan diğer olay da yas tutmaktır. Çok eskilere dayanan bir gelenektir. Eski Türklerde ölen kişinin ardından atın kuyruğu kesilir, insanlar elbiselerini ters giyer veya yüzlerini keserlerdi. Günümüzde bunlar yapılmamakla birlikte farklı şekillerde yasta olduklarını yansıtmaktadırlar. Yas süresince gerek kadın, gerek erkek bir takım şeyleri yapmaktan kaçınırlar. Genellikle renkli ve süslü giyilmez, süslenilmez, gezmeye, eğlenceye gidilmez, yıkanılmaz, traş olunmaz. Ülkemizde yas giyiminin rengi siyahtır.

Sabahattin Engin'in oyunlarında da ölümler ilgili bölümlerin olduğunu tespit ettik. Yazarımızın dilinden ölüm şu şekilde anlatılmıştır:

Gülten : Yanılmıyorsam annenin pek hali vakti yerinde değildi. şerefle yaşamış küçük bir memurun kızıydı. Öldüğu zaman kızına pek o kadar miras falan bırakmamıştı. Gözlerini kaparken kızına “Yavrum sana miras olarak yalnız namusuyla yaşamış, şeref ve haysiyetinden hayatı boyunca fedakarlık yapmamış bir adamın onurunu bırakarak göçüyorum demişti. (Tedir., 31)

Ölümlle ilgili üzerinde durulan bir konu da mirastır. Yazarımız tedirginler adlı oyununda bir babanın kızına vasiyeti üzerinde durulmuştur. Vasiyet kişinin ölmeden

önce yazılı ya da sözlü olarak isteğini belirtmesidir. Kendisinin ölümünden sonra ilgili kişilerce yerine getirilmelidir.

Çetin : Zamanında tahtalı köyü boylamasını bilenlere ne mutlu!

Turan : Öyle ya... Hem kendileri rahat ederler, hem de yeryüzünde bıraktıkları.

(Bun , 25)

Bunalım adlı oyunda ise ölüm olayından daha çok tahtalı köyü boylamak deyimi dikkat çekmektedir. Bu dünyadan göç etmek, hakkın rahmetine kavuşmak, ebediyete intikal etmek, tahtalı köyü boylamak gibi pek çok sözcük ölüm kelimesi yerine kullanılmaktadır. Öldü demek insanlara daha zor geldiği için yumuşatma yoluna gitmişlerdir. Argoda da bunu karşılayan pek çok sözcük vardır.

A.Hamdi: Öyleyse senin istediğin bir an önce tahtalı köyü boylamak anam babam.

S.Ahmet: Tahtalı köy iyi ise haber sal bize. Hemen gelir, seni yalnız komayız.

(Bir Ağıt , 78)

Oyunlardan biri olan *Bir Ağıt*, başlığı ile de ölümü çağrıştırmaktadır. Ağıt ölen kişilerin ardından yakılır. Ancak oyunda ağıt yakmaya ya da ölüme yer verilmemiştir. Yalnızca yukarıdaki konuşmada tahtalı köy deyimi geçmektedir. Ölen kişilerin gittikleri yere argoda tahtalı köy denilmektedir.

Genç: Ceplerinizi aramazdım ama, eh ne olurdu, bir düşmeseydim! Böyle olacağını kestirmeliydim. Ben ağacın üstüneyken, buraya girmeden baykuş ulumuştı. Uğursuz kuş! (Çar.Av., 20)

Baykuş halk inanışlarında bir felaketin olacağına yorumlanır ve bu nedenle baykuşa uğursuz kuş ya da ölüm kuşu denilir.

Genç: Dama girinceye kadar ipsizin biriymiş. Vurdu mu ses çıkarırmış. Çok bıçkın bir adammış. Cezasını çekip çıkınca, kodeste tanıdığı, orada kendisini koruduğu bir adamın verdiği sermaye ile kahve dükkanı açmış. Allah rahmet etsin. On yıl önce öldü. Damında baykuş öttükten sonra... Beni çok korurdu. Allah ona gani gani rahmet etsin. (Çar.Av., 67)

Çaresizliğin Avuntusu oyunundan alınan bu bölümde baykuş kuşunun ölümü haber verdiğini görüyoruz. Bunun dışında ölen kimsenin ardından hayır dua okumakta ve onun öteki dünyada rahat edebilmesi için iyi dileklerde bulunmaktadır.

Müşteri: Ya... Haşa vekalla !. Netmeli ? Almam gerekecek. Demiştım. Kızımı çok severim. Bir an önce almak isterim. Sonra malüm. Bilinmez. Bakarsın ecel ummadığımız bir zamanda kapımızı çalır. O zaman öteki dünyaya gözü açık giderim. Senin anlayacağın gözüm arkada kalır.

A. Başar: Şu fani dünyada bugün var yarın yoğuz. (İki Ahbap, 14)

Günlük hayatımızda bu dünyanın faniliğini, gelip geçici olduğumuzu sıkça tekrarlarız. *İki Ahbap Çavuşlar* adlı oyunda da bu vurgulanmıştır. Ayrıca “gözü açık gitmek” deyimini de bu bölümde yer almaktadır. Dünyada işleri bitmemiş, daha yapılacak bir takım işleri olan kişiler için bu deyim kullanılmaktadır.

Yazarımız öğrenimi sırasında Konya, Kastamonu, İstanbul, Aksaray, Diyarbakır, Ankara, Siirt gibi pek çok yerde bulunmuş, ilerleyen yıllarda da Erzincan ve Yalova ‘da hayatını sürdürmüştür. Yazmış olduğu oyunlarda bu yörenin izleri bulunmakla birlikte genel örf ve adetlerden bahsetmiş,

ALTINCI BÖLÜM

Sabahattin Engin'in Oyunlarında Yer Alan İnanışlar

1- NAZAR - NAZARLIK

Nazar kelimesi Arapça bakış anlamına gelmektedir. Kimi insanların bakışlarındaki zararlı güç ve bu nitelikleriyle bir kişiye, bir hayvana ya da bir nesneye bakmakla, canlı üzerinde hastalık, sakatlık, ölüm gibi olumsuz bir etkenin meydana gelmesi anlamını almıştır. Nazar kelimesi yerine “kem göze uğradı” deyimi de aynı anlama gelmektedir.¹

Halk arasında açık mavi gözlü kişilerin nazar gücünün daha kuvvetli olduğuna inanılır. Çocuklar ya da hünerleriyle, güzellikleriyle dikkat çeken kişilerin daha çabuk nazara uğrayacaklarına inanılır. Ancak nazara uğrama yalnızca kişilere özgü değildir. Mal, mülk, çeşitli eşyalar ve hayvanlar da nazara uğrayabilir.

Nazardan korunabilmek, kem gözlere gelmemek için çeşitli çareler düşünülmüştür. Bunların ilki nazarının çabuk değdiğine inanılan kişilerden uzak

¹ Pertev Naili Boratav , 100 Soruda Türk Folkloru, İst. 1973, s. 104-105.

durmaya, fazla bir araya gelmemeye çalışmaktır. Özellikle çocuklar, böyle kişilerle bir araya getirilmemeye çalışılır.

Nazar değebilecek bir ortamda “elem tere fiş, kem gözlere şiş” sözü tekrarlanır. Bunun nedeni kötü gözleri ve düşünceleri o ortamdan uzaklaştırmaktır.

En yaygın korunma yollarından birisi de nazarlıktır. Mavi bir boncuktan oluşan nazarlıklar göz resminde yapılmaktadır. Nazar değebilecek kişinin üzerine bu boncuk iliştilir.

Nazar değen kişi bir hoca tarafından okutulur, muska yazdırılır. Ayrıca nazarı gidermenin diğer bir yolu ise tütsü yakmak veya kurşun dökmektir. Üzerliğin de nazara karşı koruyucu olduğu inancı yaygındır.

Yazarımız Sabahattin Engin oyunlarından birinin adını *Nazar Boncuğu* olarak koymuştur. Oyunda topluma ve aileye karşı yabancılaşmanın sonucunda iki yüzlülüğün doğurduğu sıkıntılar dile getirilirken nazar boncuğuna da yer verilmiştir.

Refik : Babam sana bunu mu verdi Serpil?

Serpil : Evet.

Refik : Bu bir boncuk .

Vuslat : Kirli bir nazar boncuğu!

Refik : Beni kandıramazsınız. Serpil doğru söyle.

Vuslat : Babasının verdiği şeyi sakladı. Şinasi öyle tembihledi.

Serpil : Ağabey! Bana inan. (Naz. Bon. ,20)

Şinasi : Siz bu işe karışmasaydınız. Ah karışmasaydınız.

Refik : Ne olurdu baba karışmasaydık?

Şinasi : Karışmasaydınız ben onunla Serpil' i avutmanın yollarını bulurdum.

Olayların gelişimine göre Boncuğa birçok özellik uydururdum. Gereken, küçük şeylerden yaralanmasını bilmektir derdim. Daha başka yakıştırmalarla da nazar boncuğundan bir masal dünyası yaratırdım. Böylece onu avutur, sonuçta onu ve kendimi kandırırdım. (Naz.Bon., 21)

Oyunda nazarı uzak tutucu özelliğine değinilmemekle birlikte nazar boncuğuna yer verilmiş ve bir babanın kızına verdiği bir armağan olarak düşünölmüştür.

Nazarı önleyici bir unsur olan muska ile *Bir Ağıt* adlı bir oyunda karşılaşmaktayız.

A.Canbaz : (Mehmet'in yanına gelir. Bu kez Mehmet avuncun içinde bulunan eski muska parçalarını daha sıkı tutar)

Mehmet : Öyle deme be ağa. Anam köyden ayrılırken boynuma taktığı muska dağıldı da... Kötü alamet bu. Hayırdır inşallah.

A. Canbaz : Bunlar ne lan ?

Mehmet : Muska.

A. Canbaz : Bunun neresi muska kağıt zibilliği.

Mehmet : Öyle deme ağa. O beni koruyordu (Bir Ağıt, 45-46)

Mehmet 1 : Bak işte o doğru. Anam muskayı kendi eliyle boynuna takmıştı. O seni birçok uğursuzluktan korudu.

Mehmet : Doğru.

Mehmet 1 : Ama nerede muska şimdi? Muskanın kılıfını yıllarca değiştirmedin. Bu yüzden çürüdü. Param parça oldu. Sonra beni kötü kötü düşündürdü. Bunu başına gelece felaketlerin belirtisi olarak yorumladın. (Bir Ağıt, 60-61)

Muska, halk arasında nazarı ve kötülükleri önleyici bir inanış gibi düşünülür. Mehmet'in başına kötü bir şey gelmesin diye annesi boynuna muska takar. Ancak muskanın zarar görmesi de taşıyan kişinin başına bir şey geleceğine işaret olarak sayılır. Oyunda doğrudan nazar olarak geçmese de kötülüklerden korunmanın bir yolu olarak ele alınmıştır.

Kocadağlar Ağası adlı oyunda ise nazara gelebilecek kadar güzel özellikleri olduğu düşünülen genç kız için nazarı uzaklaştırıcı dualarla karşılaşmaktayız.

Mahmure : Şöyle bir alıcı gözüyle bakar. Allah bağışlasın nur topu gibisin. Seni vermem Hüsük' e.

Mahmure : Çiçek gibisin maşallah.

Nuriye : Sende maya gibisin hani ana (Koc.Dağ., 20)

Oyunda doğrudan doğruya nazar ya da kem göz üzerinde durulmamakla birlikte güzelliğinden dolayı nazara uğramaması için Allah'a dua edildiği görülmektedir.

2- CANSIZ VARLIKLARLA İLGİLİ İNANIŞLAR

Cansız varlıklar halkın geleneğinde, yaşantısında olumlu veya olumsuz yargılarla değerlendirilmişlerdir. Kimilerine göre kutsal sayılmış, saygı gösterilmiş kimilerine göre de uğursuz olarak düşünülmüşlerdir. Değer gören varlıkların başında ekmek, tuz, ateş, demir gösterilirken; değersizlerin başında da insan vücudunun dışarı attığı maddeler, hayvan gübresi, domuz eti gösterilmektedir.

İnsanlar nimet olarak gördükleri varlıklara yıllardır değer vermişler zarar görmesine, yere düşmesine izin vermemişlerdir. Bununla birlikte insanlara zarar verebileceği düşünülen nesnelere de uzak durulmuştur.

İncelediğimiz oyunlar içerisinde bu konuyu başlıca ele alan bir bölümle karşılaşmadık ancak muska gibi, nazar boncuğu gibi insana faydası dokunacak nesnelere kişiler tarafından değerli görüldüğünü tespit ettik.

3- CANLI VARLIKLARLA İLGİLİ İNANIŞLAR

Canlı varlıklarla ilgili inanışlar da yaşantımız içerisinde büyük yer tutar. Bitkiler, hayvanlar, olağan üstü özelliklere sahip olduğu inanılan insanlar bu gruba girmektedir.

Bitkilerden yararlanma açısından insanlar bu canlılara büyük önem vermişlerdir. Bitkilerle ilgili pek çok inanış vardır. Yaş bitkilerin kesilmemesi, yetişmemiş ekinlerin çiğnenmemesi gibi değişik inanışlar mevcuttur. Yatırların etrafında biten kimi ağaçlar, bitkisel kutsal olarak sayılmaktadır. Dede Korkut Kitabı'nda da ağacın kutlu bir varlık olduğu anlatılmıştır.

Bitkiler yetiştirildikleri bölgelere göre de farklı değerler görmektedir. Hangi yörenin geçiminde bir bitki çok yer tutuyorsa o bitki daha değerli görülmüştür.

Hayvanlar da bitkiler gibi önemli canlılardır. Kimi hayvanların eti yendiği gibi kimilerinin eti mundar olduğu inancıyla yenilmez. Genel olarak av hayvanları, ot yiyen hayvanlar ve geviş getiren hayvanların etleri yenilir.

Bazı hayvanlar uğursuz sayılmaktadır. Bunlardan biri tavşandır. Yoluna tavşan çıkan kişinin yolculuğu boyunca birçok güçlükle karşılaşacağına inanılır. Evin yakınlarında baykuş görmek de ölüm haberinin geleceğine işaret gösterilir.

Kurt, Anadolu halkının inanışlarında kutlu sayılan bir hayvandır. Eski Türklerden bu yana kutsal sayılmış ve ordunun başı olarak düşünölmüştür. Türkler için önemli sayılan diğer bir hayvan da attır. Her dönemde sahibinin yanında bulunmuş, destansı bir hayvandır.

Tabiat üstü varlıklara da girebilen diğer varlıklar da cin, peri gibi olağan üstü halleri ile insanların yaşamını etkileyen esrarengiz yaratıklardır. Bunlar ruhsal varlıklardır. İnsanlarla türlü yönlerden alış verişleri bulunur. İnsanlara karşı türlü davranışlarda bulunurlar. Kızdırılmazlarsa kötölük etmezler, zarar vermezler. Halk arasında adının anılması pek hoş karşılanmadığı için genellikle “üç harfliler” adıyla anılırlar.

Cinler insanlara farklı şekilde görünebilir. Kara kedi, oğlak, kara köpek, tavşan, eşek... gibi. Çeşitli kılıflara giren cinler bazen cansız bir eşya biçimini de alabilir.

Cin çarpması olarak adlandırılan durumda ise cinler, insanlara zarar verirler. Ya kişi konuşamaz hale gelir, dili tutulur ya da bedensel bir özre uğrar. Bu gibi durumlarda muska ve nefesi kuvvetli olan hocalar devreye girer ve zarar gören kişi bu durumdan kurtarılmaya çalışılır.

Canlı varlıklar ile incelediğimiz oyunlarda da karşılaşmaktayız. *Köroğlu* adlı oyunda kahramanımız Köroğlu, Kır Atı ile anılmaktadır. Kahramanlar asla atlarını bırakmazlar ve her başarılarında yanlarında mutlaka atları vardır. Köroğlu’ nun Kır Atı ile ilgili bölümleri aşağıda veriyoruz

Adam : Kır Atı ver de gideyim.

D. Yusuf : Ne dersin ?

R. Ali : Onu sana mal olduğuna veriyorum baba.

Adam : Beyin iki gözüne mi demek istedin.

R. Ali : Öyle.

Adam : Dediklerini kulağın duymuyor mu delikanlı? Bey bunu duyarsa hepimizi ortadan kaldırır.

D. Yusuf : Benim kimseye verilecek atım yok. Ona binmek için yürek, dört nala kaldırmak için dülek, onunla savaşmak için bilek gerekir. (Kör., 11)

Bedii bir unsur olan at yiğitlerin vazgeçilmezi, hatta namusu olarak düşünülmektedir. Eski Türklerden beri söylenegelen “at, avrat, silah” sözü bir yiğidin hayatındaki en önemli üç unsurdur.

D. Yusuf: Çok geçmeden kent beyi geldi. Tayı görünce tepesi attı. Benimle eğlenmenin ne demek olduğunu göstereceğim diye gürlledi. Kırbaçla üstüme yürüdü.

R. Ali: Öyle baba.

D. Yusuf: Aradan yıllar geçti. Taya sen baktın. Dediklerimi eksiksiz yerine getirdin. Onu istediğin gibi yetiştirdin. Ona yerden kaçana, gökten uçana, ormanda saklanana ne yapılması gerektiğini öğrettin. (Kör., 8)

Köroğlu, babasının öğütlerini dinleyerek atını uzun süre gün ışığı görmeyen bir ahırda beslemiş, böylece Kır At kanatlı olmuştur. Gerektiğinde kanatlarını açar, uçarmış. Ayrıca Köroğlu’ nun atı ölmezliğine inanılan bir attır.

“Kahramanlar çağlarını yansıtırlar, Köroğlu silah icat edilip insanların kahpece arkalarından vurulmaya başladığını görünce böyle bir çağda yaşayamam der ve Kır At ile birlikte göğe doğru ağar” (Kör , 15)

Köroğlu atı içinde koşmalar söylemiştir. Kitapta bunlarla da karşılaşmaktayız.

“Kır At değerini sorarsan bana
Seksen bin tümene yinede vermem
Seksen bin ak kuzu kıvrımlı koca
Seksen bin kaymelik pula da vermem.

Seksen bin yiğide, seksen bin ata
Seksen bin ülkeden gelen berata
Seksen bin sabana, seksen bin çifte
Seksen bin kuruşluk malada vermem.

Köroğlu sözünü duyursun size
Seksen bin ahırdan gelen öküze
Seksen bin geline, seksen bin kıza
Dünya bağışlarsa yinede vermem.”

(Kör., 71)

Köroğlu' nun dile getirdiği bu koşma Kır atın değerinin hiçbir şeyle ölçülemeyecek olduğunu bir kez daha vurgulamaktadır.

Canlı varlıklarla ilgili inanışların bir diğeri ile *Bir Ağıt* adlı oyunda karşılaşmaktayız. Yola çıkan kişinin karşısına çıkan tavşanın uğursuzluk getireceği inancının bir örneğidir.

A.Canbaz : Karılar gibi sızlandın. Avratlar gibi çöktün yolun ortasına. (bir hışıltı duyulur. Ali Canbaz hışırtının geldiği yöne bakar. Parmağı ile bir yeri gösterir) bir tavşan yukarıya doğru kaçtı. Uğursuzluk alameti tövbe billah.

Mehmet: Uğursuzdur ya!..

A.Canbaz: Uğursuzdur. Çok denedim.

Mehmet: Yaa...

A.Canbaz: Gece tavşan yoluma çıkarsa mutlaka başım ağrır. Ben kimseden korkmam ama bir tavşanla, bir köpekten korkarım. şimdi de bir köpek havlaması.

Mehmet : Yesin seni.

A. Canbaz: Ben köpekten çok yılarım. Çocukken iki köpek beni boğuyorlardı.

O günden bu yana. (Bir Ağıt, 51)

Oyunlarda karşılaştığımız diğer bir hayvan ise baykuştur. Ölüm kuşu olarak ta bilinin baykuşu beşinci bölümde yer alan ölüm konusunda detaylı bir şekilde ele aldık.

Olağan üstü varlıklar olan cinlerle ve büyü ile *Kocadağlar Ağası* adlı oyunda karşılaşmaktayız.

Ayşe : Dövdüğüne değil. Büyü bozuldu ona yanıyorum.

Mahmure: O Kocadağlar Ağası denen kavatı kıyamette, deccaller parçalayacaklar. Kılı topuzlarla kafasına vuracaklar. Başıma gelenler benim. Artık hocanın büyüü tutmazsa. Bozuldu bir kez .

Mahmure: Üzülme ben sana kuvvetli bir hoca bulurum. (Koc Dağ., 41)

Mahmure: Ağzın mı kilitlendi? Konuşsana.

Nuriye: Şehirden ağrı gelirken önüne ecinniler çıkmış.

Ayşe: Ecinniler mi?

Mahmure: Çabuk de.

Nuriye: Hortlaklar da varmış yanlarında. Birisi geçenlerde ölen Sarı Ağa imiş.

Ayşe: Ben sana dememiş midim kıyamet yakın diye!

Nuriye: Hocanın bir aralık besmele çekmek aklına gelmiş. Hortlaklarla ecinniler kaçmışlar. Besmele çekmese imiş çarpılacakmış. Allah'ın adını duymasalardı ecinniler beni yerle bir ederlerdi diyormuş. (Koc.Dağ., 42)

Okuduğumuz *Kocadağlar Ağası* adlı oyunda büyüden, üfürükten ve cinlerden bahsedilmiştir. Büyü iyi veya kötü sonuç almak için tabiat öğelerini, yasalarını etkilemek ve olayların olağan akışını değiştirmek için girişilen bir işlemdir. İş için, sevgi için, evlilik için, birilerini ayırmak için... Çeşitli büyüler yapılmaktadır.

Üfürük ise okuyup üflemektir. Nefesi kuvvetli bir kişi tarafından duaların okunmasıyla gerçekleşir.

Yukarda vermiş olduğumuz oyunun bir bölümünde kişileri korumak için büyüler yapıldı. Doğa üstü yaratıklardan zarar görmeden kurtulabilmek içinde dualar okundu.

Yazarımız Sabahattin Engin, oyunlarında folklorik unsurlara sıkça yer vermiş, kültürümüzü, gelenek ve göreneklerimizi oyun kahramanları ile canlı tutmaya çalışmıştır.

BİBLİYOGRAFYA

- Akalın, L, Sami, *Türk Manileri*, C. 1-2, İstanbul, 1972
- Aksoy, Ömer Asım, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü 2C.*, Ankara 1984
- Aktunç, Hulki, *Büyük Argo Sözlüğü*, İstanbul, 2001
- Albayrak, Nurettin, *Karacaoğlan*, İstanbul, 2001
- Atalay, Besim, *Divanı Lügati't Türk Tercümesi I*, Ankara, 1985
- Ay, Göktan, *Folklor Giriş*, İstanbul, 1990
- Bali, Muhan, *Ağtlar*, Ankara, 1997
- Banarlı, Nihat, *Resimli Türk Edebiyatı Tarihi*, 2 Cilt, Ankara, 1974
- Başgöz, İlhan, *Manilerimizden*, Ankara, 1957
- Boratav, Pertev Naili, *100 Soruda Türk Halk Edebiyatı*, İstanbul, 1973
- Boratav, Pertev Naili, *Folklor ve Edebiyat*, İstanbul, 1983
- Cunbur, Müjgan, *Karacaoğlan*, Ankara, 1985
- Çelebioğlu, Amil, *Türk Ninniler Hazinesi*, İstanbul, 1982
- Dilçin, Cem, *Örneklerle Türk Şiir Bilgisi*, Ankara, 1983
- Dizdaroğlu, Hikmet, *Halk Şiirinde Türküler*, Ankara, 1969
- Elçin, Şükrü, *Türk Halk Edebiyatına Giriş*, Ankara, 1981
- Ergin, Muharrem, *Dede Korkut Hikayeleri*, İstanbul, 1971
- Gözyayın, Nevzat, *Folklor Dünyasından*, Ankara, 1991
- Gözler, Fethi, *Türkçe Deyimler, Türkçe Edb. Terimleri*, İstanbul, 1966
- Güney, Eflatun Cem, *Folklor ve Halk Edebiyatı*, İstanbul, 1971
- Güzel, Abdurrahman, Ali Torun, *Türk Halk Edebiyatı El Kitabı*, İstanbul, 1996

- İnan, Abdulkadir, *Makaleler ve İncelemeler*, Ankara, 1998
- İnan, Abdülkadir, *Tarihte ve Bugün Şamanizm*, Ank., 2000
- Kaya, Doğan, *Anonim Halk Şiiri*, Ankara, 1999
- Kırzıoğlu, Fahrettin, *Halk Edebiyatı Deyimlerimiz*, Ankara, 1961
- Köprülü, Fuad, *Edebiyat Araştırmaları*, İstanbul, 1986
- Kudret, Cevdet, *Örneklerle Edebiyat Bilgileri*, İstanbul, 1980
- Ögel, Bahaeddin, *Türk Kültür Tarihine Giriş*, 9 cilt, İstanbul, 1978-1987
- Örnek, Sedat Veyis, *Türk Halk Bilimi*, Ankara, 1977
- Öztelli, Cahit, *Halk Türküleri*, İstanbul, 1953
- Sakaoğlu, Saim, *Karacaoğlan*, Ankara, 2005
- Sakaoğlu, Saim, *Dede Korkut Kitabı / İncelemeler-Derlemeler, Aktarmalar*, 2 C., 1998
- Sakaoğlu, Saim-Ali Berat Alptekin, *Türk Halk Edebiyatı Ders Notları* Konya 2005,
- Sakaoğlu, Saim, "Türk Saz Şiiri" Türk Dili Dergisi Özel Sayısı, Sayı 445- 450/ Ocak-
Haziran 1989
- Tan, Nail, *Folklorumuzda Ölçülü Sözler*, Ankara, 1985
- Tanyeli, Ali, *Örnekleriyle Türk Halk Şiirinde Deyimler*, İstanbul, 1996
- Tatçı, Mustafa, Yunus Emre Dîvanı- İnceleme, 2 Cilt, Ankara, 1990
- Türk Ansiklopedisi*, Ankara, 1958, C.2
- Türk Dil Kurumu, *Türkçe Sözlük*, Ankara, 1988
- Uraz, Murat, *Halk Edebiyatı, Şiir ve Dil Örnekleri*, İstanbul, 1933
- Uytun, Göktürk Mehmet, *Tekerlemeler*, Ankara, 1993